

JAARBOEK
VOOR
MUNT- EN
PENNINGKUNDE

79-2
1992

KONINKLIJK NEDERLANDS GENOOTSCHAP
VOOR MUNT- EN PENNINGKUNDE
AMSTERDAM

Commissie van redactie

Prof. dr. H. Enno van Gelder, Zeist

Drs. G. van der Meer, Den Haag

D. Purmer RA, Ruurlo

Dr. H.J. van der Wiel, Gouda

Redactie adres:

Rijksmuseum Het Koninklijk Penningkabinet,

Postbus 11028,

2301 EA Leiden

ISSN 0920-380X

MUNTEN IN OPDRACHT VAN DE NEDERLANDSE REGERING IN DE USA GESLAGEN.

Door L.M.J. Boegheim.

Bekroonde inzending voor de Eeuwfeestprijsvraag (zie: "De Beeldenaar" 1990, blz. 249). Voor de druk licht gewijzigd.

De Duitse bezetting van Nederland (1940-1945) had een vrijwel volledige monetaire chaos tot gevolg. Hoewel de Nederlandse regering in Londen, vooral in het laatste oorlogsjaar, vrij volledig van de toestand in het bezette gebied op de hoogte was, heeft ze voor een geldsanering bedroevend weinig voorbereidingen getroffen. Naast het drukken van nieuw papiergeld — waarvoor overigens eerst in april 1945 opdracht werd gegeven — heeft de regering wel vanaf begin 1944 nieuw zilvergeld in de USA doen slaan. In dit artikel zal deze muntslag, waarover tot dusver weinig werd gepubliceerd, nader worden toegelicht.

Inleiding — De besluitvorming in Londen.

Eind 1941, begin 1942, bereikten de Nederlandse regering in ballingschap, gevestigd in Londen, geruchten dat behalve de bronzen en nikkelen munten ook het in het bezette Nederland in omloop zijnde zilvergeld op bevel van de Duitse bezetter zou worden ingetrokken. De ingetrokken munten zouden door zinken dito worden vervangen. Hoewel Prof.mr. P.S. Gerbrandy, destijds Minister-President, na de oorlog voor de Enquête-commissie verklaarde, niet te hebben geweten dat de dubbeltjes en kwartjes door de Duitsers in beslag waren genomen¹, besloot de regering toch nieuwe aanmuntingen van zilvergeld in overweging te nemen. Waarom de overwegingen tot zilvergeld bleven beperkt en de bronzen en nikkelen munten hierin niet werden betrokken, is niet bekend. Eenstemmigheid heerste overigens in regeringskringen ook niet over de aanmunting van nieuw zilvergeld. Jhr.mr. A.M.C. van Asch van Wijck, Secretaris-generaal van het Ministerie van Financiën, en Mr. A.W.F. Baron Mackay, referendaris van de Generale Thesaurie van dit Departement, waren overtuigde tegenstanders van het plan, omdat zij meenden dat het nieuwe zilvergeld direct zou worden opgepot of naar het

¹ *Enquête-commissie Regeringsbeleid 1940-1945*, 's-Gravenhage 1949, Verslag IIIa/b pag. 159-163 en Verhoren IIIc pag. 669 en 875/6.

buitenland zou gaan verdwijnen². De Minister-President wist, daarbij gesteund door de Minister van Financiën, Ir. J. van den Broek, zijn zin door te zetten, zodat eind april 1943 werd besloten te trachten de benodigde aanmuntingen te realiseren.

Tijdens zijn verhoor door de Enquête-commissie verklaarde Mackay dat Gerbrandy gezegd zou hebben: "Dat is zo'n prachtige demonstratie van bevrijding; je komt weer met je mooie Nederlandse geld, dat is een mooi entrée". Maar hoewel Gerbrandy achter zijn Minister van Financiën bleef staan, gaf hij toch toe dat Van den Broek en hij zich hadden vergist, en dat de aanmaak van zilvergeld niet goed was geweest en verkeerd bekeken. De Enquête-commissie kwam dan ook tot de conclusie dat, na terugkomst van de regering in Nederland, duidelijk is gebleken dat het besluit tot aanmunten van nieuw zilvergeld onjuist is geweest. Deze conclusie werd ook door 's Rijks Muntmeester, Dr. J.W.A. van Hengel, in het Muntverslag 1942-1945 geopperd³.

Nadat het besluit tot aanmunting was genomen dienden de gewenste aantallen te worden vastgesteld. Dit was niet eenvoudig omdat men in Londen niet beschikte over gedetailleerde gegevens omtrent in Nederland in omloop zijnde aantallen munten en men ook slechts kon gissen naar de behoeften op het tijdstip van de bevrijding. Mackay verklaarde dat men in Londen wel de beschikking had over de cijfers van de circulatie van vóór de oorlog en dat men daarvan is uitgegaan. Ook schijnen de plannen van de Amerikaanse en Engelse autoriteiten om in bevrijd gebied Amerikaans en Engels geld in omloop te brengen, waarvan de regering kennis droeg, een rol te hebben gespeeld.

Niet uitgesloten is ook dat aan de vaststelling van de benodigde aantallen de schattingen van Trip van eind 1939 ten grondslag zijn gelegd. Mr. L.J.A. Trip, die tot maart 1941 Secretaris-generaal van het Ministerie van Financiën is geweest, en, wegens zijn weigering aan de Duitse eis tot invordering van bronzen en nikkelen munten medewerking te verlenen, werd ontslagen, had in 1942 via de Nederlandse legatie in Bern waarschuwingen inzake de monetaire ontwikkelingen in bezet Nederland naar Londen weten door te spelen. Zoals uit zijn in 1946 verschenen publicatie⁴ blijkt schatte hij deze aantallen als volgt:

² Enquête-commissie Regeringsbeleid 1940-1945, dl. IIIa/b pag. 162 — L. de Jong, *Het Koninkrijk der Nederlanden in de Tweede Wereldoorlog*, dl. 9b pag. 1255/9 en dl. 12a pag. 270/6 (korte samenvatting).

³ Muntverslag 1942-1945, pag. 12.

⁴ L.J.A. Trip, *De Duitse bezetting van Nederland en de financiële ontwikkeling van het land gedurende de jaren der bezetting*, 's-Gravenhage 1946, pag. 60.

Rijksdaalders	23.091.600 st.
Guldens	74.859.000 st.
Halve guldens	13.230.000 st.
Kwartjes	45.404.000 st.
Dubbeltjes	172.720.000 st.
Stuivers	47.380.000 st.
2½ cent	54.640.000 st.
Cent	431.600.000 st.
Halve cent	120.600.000 st.

derhalve een totaal van 985.524.600 stuks munten.

Hierbij valt op te merken dat, voor zover het rijksdaalders, guldens en halve guldens betreft, de in de toenmalige koloniën in omloop zijnde aantallen in deze cijfers zijn inbegrepen.

De regering in Londen heeft tenslotte weten te bereiken dat in totaal vrijwel het dubbele aantal van de voor de oorlog in omloop zijnde dubbeltjes en kwartjes werd aangemaakt⁵. Daarbij komen nog 130.500.000 guldens en een bedrag van ca. f 600 miljoen aan muntbiljetten.

De gewenste aantallen werden tenslotte bepaald op:

40.800.000	stuks rijksdaalders
130.500.000	stuks guldens
27.000.000	stuks halve guldens
78.000.000	stuks kwartjes
300.000.000	stuks dubbeltjes

met een totale nominale waarde van f 295.500.000,—. Hiervoor waren 71.325.264,74 ounces fijn zilver benodigd⁶.

De onderhandelingen met de USA.

Naast vaststelling van het benodigde aantal vormde het verkrijgen van het benodigde zilver een nog groter probleem. Door de oorlogsomstandigheden waren zilver en koper niet meer op de vrije markt verkrijgbaar. Alleen de USA beschikte over zilverreserves, maar leveranties waren aan vergunningen gebonden. Wel had de Munt in Philadelphia reeds in 1941 munten voor

⁵ Brief d.d. 5-11-1945 van 's Rijks Muntmeester aan de Nederlandse Ambassade te Washington, RM dossier 46.

⁶ Brief d.d. 27-10-1943 van de Nederlandse Ambassade te Washington aan Mrs. Nellie Taylor Ross, Director of de US Mint, US Treasury Department, Washington Rapport 819 bijlage 1a (Rapport betreffende het onderzoek naar de aanmunting van de Nederlandse pasmunt in Amerika 1944-'45 — Auditor General of the Netherlands Government New York no. 819 d.d. 1-7-1947 (verder aangehaald als "Rapport 819")

Nederlands Indië geslagen en waren er plannen in de maak voor Curaçao, zodat de regering goede hoop koesterde de Amerikanen voor haar plannen te kunnen winnen. Hiertoe werd al in maart 1943 door Londen, via de Ambassade in Washington, telegrafisch gevraagd om 30 miljoen kwartjes en 75 miljoen dubbeltjes aan te maken. Op 18 mei 1943⁷ schreef de heer A. Philips, adviseur van het Ministerie van Financiën in New York, die de voorbereidende besprekingen voerde, dat de Munt te Philadelphia bereid was tot aanmaak van kwartjes en dubbeltjes tot een totaal nominaal van f 15.000.000,—. De Munt achtte echter het gevraagde gehalte van 640/1.000, zoals in Nederland voor deze munten gebruikelijk was, moeilijk en vreesde veel uitval. Bovendien was koper, dat tot de strategische grondstoffen behoorde, erg moeilijk verkrijgbaar, zodat een gehalte van 720/1.000 werd voorgesteld. Hierdoor zou de prijs echter wel 10% hoger uitkomen. Minister Van den Broek begaf zich in juni 1943 naar de USA en bracht tijdens dit bezoek de wensen van de regering voor wat betreft de aanmuntingen naar voren⁸, waarbij hij de in Londen vastgestelde aantallen noemde. Hoewel op grond van de toezegging aan Philips mocht worden aangenomen dat leveringsmogelijkheden aanwezig waren, schijnen de door Van den Broek gevraagde aantallen het standpunt van de Amerikaanse autoriteiten grondig te hebben gewijzigd. Het State Department in Washington, dat het laatste woord had inzake beschikbaarstelling van strategische grondstoffen, bleek niet bereid zilver te verstrekken. Wellicht hadden de Amerikanen geconstateerd dat de gevraagde aantallen de in 1939 in Nederland in omloop zijnde aantallen verre overtroffen. Gegevens omtrent de muntomloop van andere landen werden en worden door de US Mint regelmatig in haar jaarverslagen opgenomen, zodat de Munt de cijfers waarschijnlijk kende. Daarbij kwam dat het aannemelijk moest worden geacht, dat de bevolking in het bezette gebied zich op grote schaal aan de inleveringsplicht zou trachten te onttrekken. Trouwens ook de regering in Londen moet dit als min of meer vanzelfsprekend hebben aangenomen, want in de uitzending van Radio Oranje van 27 januari 1942 liet zij bekend maken dat de ingevorderde munten direct na de bevrijding weer als wettig betaalmiddel zouden gelden. Na de oorlog bleek dat deze zienswijze juist is geweest⁹.

⁷ Ministerie van Financiën Londen S 2202/593.

⁸ Bespreking d.d. 9-6-1943 met Mr. Stettinius — Rapport 819 bijlage 1.

⁹ *Jaarboek voor Munt- en Penningkunde* 58/59 (1971/2). Ingeleverd werden slechts:

2,7% Rijksdaalders	5,25% Dubbeltjes
10,0% Guldens	7,3% Stuivers
6,5% Halve guldens	17,5% 2½ cent
3,2% Kwartjes	9,8% Cent

De hoge percentages guldens en 2½ cent waren afkomstig uit openbare kassen.

De weigering van het State Department was vastgelegd in een telegram van de Ambassade in Washington aan Buitenlandse Zaken in Londen. Men seinde: "Aankoop zilver onmogelijk. USA Mint beschikt over grote voorraad die niet cash verkocht mag worden. Voorraad moet dienen om goud/zilver verhouding op wettelijk peil te houden. Getracht kan worden het nodige zilver onder lend-lease te verkrijgen"¹⁰.

De lend-lease basis hield in dat het zilver binnen vijf jaar na beëindiging van de vijandelijkheden in natura moest worden teruggegeven. De regering aarzelde. In eerste instantie verklaarde Van den Broek zich akkoord met eventuele levering van 20% van het gevraagde programma¹¹. Er volgden langdurige mondelinge onderhandelingen, waarbij het State Department stelde dat de door haar aanbevolen legering van 720/1.000 diende te worden geaccepteerd. Daarnaast stelden de Amerikanen dat het niet gebruikelijk was zilver te benutten voor zulke kleine muntjes als dubbeltjes en kwartjes. Geen van de overige bondgenoten deed zulks nog¹². Voorts bleken de Amerikanen niet bereid rijksdaalders te slaan¹³.

De regering wenste zich haar handelingsvrijheid zoveel mogelijk voor te behouden¹⁴. Ze verlangde munten overeenkomstig die, welke in Nederland circuleerden, zich daarbij baserend op de Wet van 27 november 1919, Stbl. 786, waarin de gehalten van pas- en tekenmunt waren vastgelegd.

De Amerikanen stapten tenslotte over hun bezwaren heen, waardoor de besprekingen uiteindelijk toch een positief resultaat opleverden. Op 26 oktober 1943 werd het akkoord ontvangen met beschikbaarstelling van het zilver voor een gedeeltelijke uitvoering van het gevraagde programma. Voor de teruglevering van het zilver werd de volgende conditie gesteld:

"The government of the Kingdom of the Netherlands shall return to the US Treasury within five years after the end of the existing emergency as determined by the President of the US, an amount of silver bullion in an equivalent or higher fineness and equivalent in quantity and form to the silver transferred to the Government of the Netherlands under the Act of March 11, 1941 from the stocks of US Treasury silver"

Pas op 11 juli 1944 bevestigde de Ambassadeur, Dr. A. Loudon, aan Leo T. Crowley, Foreign Economic Administrator, akkoord te gaan met de zilver-

¹⁰ Ministerie van Buitenlandse Zaken, 's-Gravenhage — Londen, Archief periode 1940-1945 CHZ/EZ/GA — F.83 (vroeger 35) Dossier 119.

¹¹ Rapport 819.

¹² Ministerie van Financiën Londen S 2202/593.

¹³ Telegram van Washington aan Londen d.d. 15-10-1943: Rapport 819.

¹⁴ Ministerie van Financiën S 2202/593.

lening op basis van de lend-lease overeenkomst¹⁵. Een en ander hield in dat 49 miljoen guldens, 40 miljoen kwartjes en 120 miljoen dubbeltjes zouden kunnen worden aangemaakt tot een totale waarde van f 71.000.000,—. Op 1 januari 1944 zou met de produktie worden begonnen en de levering diende vóór 1 mei 1944 te geschieden. Zowel dit eerste als de volgende programma's werden in feite geheel door de Nederlandse Ambassade in Washington verzorgd op basis van instructies van het Ministerie van Financiën in Londen, die formeel via het Ministerie van Buitenlandse Zaken aldaar aan haar werden verstrekt¹⁶. De ambassadeur stelde zich dan ook direct met de Munt in Philadelphia in verbinding¹⁷. Hij schreef dat het een eerste partij betrof en drong aan op snelle levering.

Nadat bij het verkrijgen van de vergunning voor het benodigde koper nog de nodige moeilijkheden waren ontstaan, bleek begin december 1943 dat het State Department nog steeds aarzelde het benodigde zilver definitief vrij te geven¹⁸. De Amerikanen achtten het in omloop brengen van geld in door hen bevrijde gebieden uitsluitend een taak van het geallieerde opperbevel. Daarnaast wezen zij op de Wet van Gresham, die aangaf dat slecht geld goed geld uit de omloop verdringt.

De definitieve beschikbaarstelling volgde tenslotte op 11 december 1943¹⁹ volgens Req.690 waarbij 17.742.065,14 ounces fijn zilver voor aanmuntning van guldens, kwartjes en dubbeltjes werd vrijgegeven. Er werd aan toegevoegd dat voor de fabricage van rijksdaalders en halve guldens geen zilver beschikbaar kon worden gesteld. De Acting Director of the Mint, Leland Howard, bevestigde de order op 17 december 1943²⁰.

Uitvoering door de US Mint.

Na de brief van 27 oktober 1943 van de Ambassadeur aan de Munt in Philadelphia werden de meeste onderhandelingen door de Ambassade van het Koninkrijk der Nederlanden in Washington mondeling gevoerd²¹. Enerzijds

¹⁵ *Muntverslag 1955*, bijlage IV.

¹⁶ Ministerie van Financiën S 2202 en Rapport 819.

¹⁷ Brief d.d. 27-10-1943 van de Nederlandse Ambassade te Washington aan Mrs. Nellie Taylor Ross.

¹⁸ Ministerie van Financiën S 2202/59, Brief van de Nederlandse Ambassade te Washington aan het Ministerie van Buitenlandse Zaken te Londen d.d. 3-12-1943.

¹⁹ Ministerie van Financiën Londen S 2202/593.

²⁰ Brief van het Treasury Department te Washington aan Mr. Adams d.d. 17-12-1943 — Rapport 819, bijlage II A.

²¹ Rapport 819.

als gevolg van de oorlogsomstandigheden, anderzijds als blijk van goed vertrouwen.

De vervaardiging van de munten vond plaats overeenkomstig de Muntwet van 28 mei 1901, Stbl. 130, gewijzigd volgens de wet van 27 november 1919, Stbl. 786. Op grond van artikel 3 van eerstgenoemde wet was de vervaardiging van munten buiten 's Rijks Munt te Utrecht niet toegestaan. Ontheffing werd formeel verleend met een Koninklijk Besluit van 20 juli 1944 No. E. 54. Volgens artikel 3 van dit besluit dienden de munten "zoveel mogelijk" te voldoen aan de wettelijke vereisten volgens de Muntwet van 1901.

Gesteld werd bovendien dat de guldens gelijk moesten zijn aan die welke kort tevoren voor Curaçao in Denver waren geslagen en de kwartjes en dubbeltjes gelijk aan die van de op dat moment voor Curaçao in bewerking zijnde partij. Alle nieuwe munten moesten het jaartal 1944 dragen.

De Munt in Philadelphia, die het gehele eerste programma voor haar rekening heeft genomen, heeft in het begin van de muntslag met 8 à 10 personen gewerkt (2 of 3 voor guldens, 2 voor kwartjes en 4 of 5 voor dubbeltjes) waarbij zelfs werd overwogen om extra personen in te schakelen²².

Met de aanmaak van de eerste partij tot een bedrag van f 71 miljoen was slechts een deel van de wens van de Nederlandse regering vervuld, zodat werd besloten te trachten ook het restant te doen slaan. De regering vond daarvoor steun bij het geallieerde opperbevel, dat de wens had geuit tot beschikbaarstelling van meer munten ten dienste van de invasie-troepen, daar een tekort werd gevreesd²³.

Hoewel de Nederlandse regering om veiligheidsredenen niet in details op de hoogte werd gehouden van de plannen met betrekking tot de militaire operaties, was het haar natuurlijk wel duidelijk dat een invasie spoedig mocht worden verwacht. Zodra dan ook was gebleken dat de produktie van het eerste programma op gang was gekomen, werd op uitbreiding aangedrongen. Deze pogingen resulteerden in een beslissing van 6 maart 1944 van de Foreign Economic Administration²⁴, waarbij voor het restant van het oorspronkelijke programma voor 81½ miljoen guldens, 38 miljoen kwartjes en 180 miljoen dubbeltjes in totaal 26.846.615,89 troy ounces zilver beschikbaar werd gesteld. De nominale waarde bedroeg f 109 miljoen. Ook ditmaal werd levering van halve guldens en rijksdaalders afgewezen. De levering van dit tweede programma diende vóór 1 juli 1944 plaats te vinden²⁵.

²² Brief d.d. 9-12-1943 van het Treasury Department.

²³ Enquête-commissie Regeringsbeleid, dl. III a/b pag. 160.

²⁴ Rapport 819.

²⁵ Rapport van Ministerie van Financiën te Londen d.d. 19-11-1945 nr. 64.616 — Ministerie van Financiën Londen S 2202/593.

Op 18 april 1944 wendde de ambassade²⁶ zich in opdracht van Londen²⁷ opnieuw tot de Amerikaanse autoriteiten om alsnog te trachten 30 miljoen rijksdaalders te laten vervaardigen. Dit verzoek, waarmede 17 miljoen troy ounces zilver was gemoeid, werd 21 september 1944 afgewezen²⁸. Wel voegde het Treasury Department aan de afwijzing toe bereid te zijn te trachten de verschaffing van zilver voor de fabricage van 27 miljoen halve guldens te bevorderen. Londen verzocht dit zilver te mogen gebruiken voor de aanmunting van 54 miljoen kwartjes, waarmede op 8 januari 1945 akkoord werd gegaan. Hiervoor was 3.972.288,53 troy ounces zilver nodig²⁹. Het tweede en derde programma worden als regel gecombineerd behandeld, zodat meestal wordt gesproken over een totaal van 92 miljoen kwartjes.

De voorbereidingen voor het slaan van rijksdaalders schijnen overigens in een ver gevorderd stadium te hebben verkeerdt, want op 13 februari 1945 factureerde de Munt te Philadelphia een bedrag van \$ 50,— voor datumwijziging van het stempel voor de rijksdaalder³⁰.

Eind mei 1944 bleek de Munt te Philadelphia overbezet met orders voor het Amerikaanse binnenland, waarvan nog een toename moest worden verwacht in verband met de kerstaankopen. Het Treasury Department verzocht daarom toestemming om 180 miljoen dubbeltjes in San Francisco te mogen slaan, waar 1 miljoen stuks per dag konden worden vervaardigd. Wel werden de kosten hierdoor met \$ 62.000 verhoogd. In feite werden de dubbeltjes, die Philadelphia niet kon leveren, deels in San Francisco, deels in Denver geslagen.

De muntplaats werd met de letters P (Philadelphia), S (San Francisco) en D (Denver) aangeduid. Deze letters kwamen dus in de plaats van de gebruikelijke Mercuriusstaf met de slangen van 's Rijks Munt te Utrecht. Een geheim muntmerk werd niet gebruikt³¹.

De verdeling over de drie muntplaatsen was als volgt:

Philadelphia	Gulden	1944	105.125.000	stuks
	"	1945	25.375.000	"
	Kwartje	1943	40.000.000	
	"	1944		
	"	1945	92.000.000	"

²⁶ Rapport 819.

²⁷ Telegram van Londen d.d. 17-4-1944 — Rapport 819.

²⁸ Ministerie van Financiën Londen S 2202/593.

²⁹ Rapport 819.

³⁰ Rapport 819.

³¹ Rapport 819.

	Dubbeltje	1943	} 120.000.000	"
	"	1944		
	"	1945	90.560.000	"
San Francisco	"	1944	64.040.000	"
Denver	"	1944	25.400.000	" a)

a) Hiervan zouden 8.400.000 stuks in 1945 zijn geslagen³².

Het totaal aantal stuks beliep 562.500.000 munten en de totale nominale waarde bedroeg f 193.500.000,—. Van alle jaargangen zijn een tweetal exemplaren in het Museum van 's Rijks Munt aanwezig.

Het programma dat door Van den Broek in juni 1943 was voorgelegd, werd dus uitgevoerd met uitzondering van de rijksdaalders en de halve guldens. Voor deze laatste muntsoort werden echter meer kwartjes geslagen.

De stempels.

De Amerikaanse Munt beschikte vanzelfsprekend niet over stempels van Nederlandse munten. Daar ze eerder in de Tweede Wereldoorlog munten voor Curaçao had vervaardigd, is de mogelijkheid dat gebruik werd gemaakt van de daarbij benutte matrijzen, niet uitgesloten. Men zou deze door middel van ponsoenen kunnen hebben aangepast, al blijft dan wel de vraag op welke wijze de oorspronkelijke matrijzen zijn vervaardigd. Waarschijnlijk hebben de Amerikanen bestaand muntmateriaal gekopieerd en tot stempel verwerkt, mogelijk met behulp van de reduceerbank. De werkwijze is wel bekend, maar de precies gevolgde procedure niet. Navraging bij de US Mint heeft geen resultaat opgeleverd³³.

Een feit is dat de Mint kans heeft gezien stempels te vervaardigen met het jaartal 1943. Door de eis dat alle nieuwe munten het jaartal 1944 moesten dragen en de levering moest worden bespoedigd, was men genoodzaakt de matrijzen zo snel mogelijk aan te passen. Het bleek om technische redenen bovendien gewenst nieuwe werkstempels voor dubbeltjes en kwartjes te vervaardigen. Het Treasury Department stelde dat, indien hierbij moeilijkheden zouden ontstaan, aan de produktie van guldens de voorkeur diende te worden gegeven. Zou de vertraging door de fabricage van nieuw stempel-materiaal meer dan vier weken gaan bedragen, dan diende de wenselijkheid om de produktie van dubbeltjes en kwartjes met de bestaande stempels met

³² *Annual Report of the Director of the Mint for the calendar year 1945*, Washington 1947 pag. 50.

³³ Zie ook A.A.J. Scheffers, *100 Jaar Vorstinnen op munten en penningen*, Utrecht 1990, pag. 12 en noot 77 pag. 30.

Gulden 1944, eikel + P

Gulden 1945, eikel + P

Gulden 1944, geen mmt en mt, loden afslag

Stempels 10 cts en 25 cts 1943, jachthoorn + P

25 cts 1943, eikel + P

25 cts 1944, eikel + P

25 cts 1945, eikel + P

10 cts 1944, eikel + D

10 cts 1944, eikel + S, keerzijde

10 cts 1943, eikel + P, loden afslag

25 cts 1943, eikel + P, loden afslag

Stempel 10 cts 1944, eikel, mt weggevijld

het jaartal 1943 te beginnen te worden overwogen³⁴. Gezien het feit dat er munten met het jaartal 1943 bestaan, is het zeker dat van deze laatste mogelijkheid inderdaad gebruik is gemaakt, hoewel reeds op 16 oktober 1943 een bedrag van \$ 100,— in rekening werd gebracht voor wijziging van stempels³⁵.

De voor de aanmuntingen gebruikte matrijzen werden op 25 oktober 1946 via het Consulaat-generaal der Nederlanden in New York per koerier naar Nederland verzonden. Half november 1946³⁶ werd de ontvangst door 's Rijks Muntmeester in Utrecht bevestigd. De in totaal 25 stuks matrijzen zijn in de stempelcollectie van het Museum van 's Rijks Munt opgenomen, t.w.:

- 9 stuks voor dubbeltjes
 - 2 voorzijde stempels
 - 2 keerzijde stempels met P — 1943 en mmt jachthoorn
 - 1 keerzijde stempel met P — 1944 en mmt eikel
 - 1 keerzijde stempel met S — 1944 en mmt eikel
 - 2 keerzijde stempels met P — 1945 en mmt eikel
 - 1 keerzijde stempel zonder muntteken — 1944

Ik heb geen stempel met muntteken D aangetroffen. Bij het laatste stempel zonder muntteken lijkt het te zijn weggevild. Dit is waarschijnlijk uit Denver afkomstig.

- 8 stuks voor kwartjes
 - 2 voorzijde stempels
 - 2 keerzijde stempels met P — 1943 en mmt jachthoorn
 - 2 keerzijde stempels met P — 1944 en mmt eikel
 - 2 keerzijde stempels met P — 1945 en mmt eikel
- 8 stuks voor guldens
 - 4 voorzijde stempels (2 inwaarts en 2 opwaarts)
 - 2 keerzijde stempels met P — 1944 en mmt eikel
(waarvan één opwaarts)
 - 2 keerzijde stempels met P — 1945 en mmt eikel
(waarvan één opwaarts)

Alle stempels zijn met een ingeslagen datum en nummer gemerkt.

³⁴ Brief d.d. 9-12-1943 van het Treasury Department te Washington aan de Superintendent van de Munt te Philadelphia — Archief RM 1990. De eerste zending van 26-1-1944 bestond geheel uit kwartjes en dubbeltjes en zal hoogstwaarschijnlijk geheel of gedeeltelijk munten met het jaartal 1943 hebben omvat. Immers de tweede en derde zending bevatten ook guldens waarvan er geen met het jaartal 1943 bekend zijn. Het is niet aannemelijk dat de Amerikanen guldens met het jaartal 1944 verzonden hebben samen met kwartjes en dubbeltjes van 1943. Er zouden dus ten hoogste 12 miljoen kwartjes en 6 miljoen dubbeltjes met het jaartal 1943 kunnen zijn geslagen.

³⁵ Rapport 819, Bijlage III.

³⁶ Brief d.d. 15-11-1945 nr. 3907 A van 's Rijks Munt aan het Treasury Department.

Tijdens zijn kerstverlof in december 1953 vertelde L.R.W. Soutendijk, Financieel Raad van de Ambassade in Washington, aan zijn vriend, Drs. G.L. Popken, Directeur Binnenlands Geldwezen van het Ministerie van Financiën, dat er op de Ambassade nog muntmateriaal uit de oorlogsjaren aanwezig was. Afsproken werd dit materiaal naar Nederland te zenden³⁷. Deze zending kwam begin maart 1954 per zeepost in Nederland aan en werd op 12 maart 1954 aan 's Rijks Muntmeester te Utrecht doorgezonden³⁸. De zending omvatte een aantal afslagen in lood, alsmede munten zowel van Nederland als van de Koloniën. Onderstaande afslagen van Nederlandse munten bevinden zich in het Museum van 's Rijks Munt:

Voorzijde gulden

Keerzijde gulden 1944 zonder mmt en zonder mt

Voorzijde kwartje

Keerzijde kwartje 1943 met mmt eikel en mt P

Keerzijde kwartje 1943 met mmt jachthoorn en mt P

Voorzijde dubbeltje

Keerzijde dubbeltje 1943 met mmt eikel en mt P

Keerzijde dubbeltje 1943 met mmt jachthoorn en mt P

Aan munten bevatte de zending:

Rijksdaalder 1933

Gulden 1931

4 stuks guldens 1940

6 stuks guldens 1944 Philadelphia

2 halve guldens 1921

Omdat in de oorspronkelijke opgave van bijzonderheden die 's Rijks Muntmeester van het Treasury Department ontving³⁹ niets was vermeld over het muntmeesterteken jachthoorn, vroeg Van Hengel met zijn ontvangstbevestiging van de matrijzen op 15 november 1946 tevens inlichtingen omtrent dit teken. Uit het antwoord van het Treasury Department⁴⁰ bleek dat in april 1943 door de toenmalige handelsattaché van de Nederlandse Ambassade in Washington verzocht werd op de dubbeltjes en kwartjes een jachthoorn als muntmeesterteken aan te brengen. De matrijzen werden dienovereenkomstig

³⁷ Brief d.d. 21-1-1954 ref.FA/106/35 van de Nederlandse Ambassade te Washington aan Drs. G.L. Popken, directeur Binnenlands Geldwezen van het Ministerie van Financiën — Ministerie van Financiën Londen S 2202/593.

³⁸ Brief van het Ministerie van Financiën d.d. 12-3-1954 nr. 207 aan 's Rijks Munt, alsmede brief van RM d.d. 13-3-1954 nr. 614 K - Ministerie van Financiën BGW S 1102/649/38.

³⁹ Brief van het Treasury Department te Washington aan Dr. Van Hengel d.d. 19-2-1946 — RM dossier 46, omslag aanmuntingen 1945.

⁴⁰ Brief van het Treasury Department te Washington aan Dr. Van Hengel d.d. 17-12-1946 — RM dossier 46, omslag aanmuntingen 1945.

aangemaakt. Er werden echter geen stempels van gemaakt, omdat in juli 1943 door de gezant Dr. A. Loudon, de handelsattaché W. Adams, en de voorzitter van de Netherlands Purchasing Commission, E.C. Zimmerman, verzocht werd een eikel als muntmeesterteken aan te brengen⁴¹. Er bestaan dus alleen matrijzen met het muntmeesterteken jachthoorn, maar geen stempels of munten.

Hoewel in de correspondentie met het Treasury Department steeds sprake is van een jachthoorn (hunting horn) spreken zowel Adams als Van Hengel over een posthoorn (posthorn)⁴². Verondersteld werd dat dit teken zou zijn ontleend aan de standaard van H.M. Koningin Wilhelmina. Hoewel men in de vaderlandslievende sfeer in Londen misschien aan het meest bruikbare deel van het Koninklijke wapen heeft gedacht is men hiervan blijkbaar uit staatsrechtelijke overwegingen weldra teruggekomen, omdat het ongebruikelijk was een muntmeesterteken toe te passen, ontleend aan het wapen van een regerend Vorstin voor een muntslag welke krachtens Haar Besluit werd uitgevoerd. Daarbij komt, dat hier geen sprake kan zijn van een posthoorn, want de standaard van H.M. Koningin Wilhelmina stamt uit het oude wapen van Orange, dat reeds lang voordat er sprake was van postdiensten, bekend was. Bovendien wordt een jachthoorn steeds met koord afgebeeld en een posthoorn zonder⁴³.

De munten moesten in feite worden geslagen overeenkomstig de in 1940 in Nederland in omloop zijnde typen, waarvan het muntmeesterteken druiventros van Dr. W.J. van Heteren ingevolge de bestaande wettelijke bepalingen, waarbij was voorgeschreven dat de munten van een onderscheidend munt- en muntmeesterteken dienden te worden voorzien, werd vervangen door het muntmeesterteken eikel. Dit teken schijnt door Adams te zijn voorgesteld, die beweerde dat dit ontleend was aan het familiewapen van het geslacht Badham-Thornhill, waaraan zijn moeder verwant was⁴⁴. In de beschrijving van dit familiewapen komt echter geen eikel voor⁴⁵. Het lijkt er dan ook op dat

⁴¹ Brief van het Treasury Department d.d. 19-2-1946 — N.P.C. = Netherlands Purchasing Commission.

⁴² Brief van W. Adams aan 's Rijks Munt d.d. 12-12-1949. Zie ook J.W. van Hengel in *Jaarboek voor Munt- en Penningkunde* 1951, pag. 117-118.

⁴³ C. Pama, *Rietstap's Handboek der Wapenkunde*, Leiden 1961 pag. 185 (Kunstmatige wapenfiguren). Met dank aan de heer Zaalberg te Dieren voor diens opmerkingen ter zake.

⁴⁴ Brief van W. Adams aan 's Rijks Munt d.d. 7-11-1947; Brief van 's Rijks Munt d.d. 6-12-1949 nr. 4021 MH aan W. Adams; Brief van W. Adams aan 's Rijks Munt d.d. 12-12-1949. RM dossier 46.

⁴⁵ Het wapen van de familie Badham-Thornhill is beschreven door Arthur Charles Fox Davies in *Armorial Families*, Londen 1929 pag. 69. De naam Badham-Thornhill komt bovendien van de grootvader van vaderszijde van Adams. Deze was gehuwd met Isabella Suzanna Wesenhagen, dochter van Hendrik François en Georgianna Badham-Thornhill. Dossier Adams in Centraal Bureau voor Genealogie te 's-Gravenhage.

Adams die familierelatie achteraf (zes jaar later) als een overigens weinig verhelderende motivering heeft bedacht. Niettemin vervulde Adams eigenlijk de functie van plaatsvervangend muntmeester. Overigens waren omtrent de betekenis van de muntmeestertekens van Nederlandse zijde geen inlichtingen aan de Amerikanen verstrekt.

*Fabricagekosten.*⁴⁶

Het totaal van de fabricagekosten (excl. het op lend-lease basis verkregen zilver) bedroeg \$ 2.265.847,98 verdeeld als volgt:

130.500.000 guldens	\$ 1.244.176,05	(per duizend \$ 9,53)
132.000.000 kwartjes	\$ 488.110,64	(per duizend \$ 3,70)
300.000.000 dubbeltjes	\$ 533.561,29	(per duizend \$ 1,78)
	<u>\$ 2.265.847,98</u>	

Een gedetailleerd overzicht is in bijlage A opgenomen.

Voor het eerste programma bedroegen de fabricagekosten van 1 januari 1944 t/m 31 januari 1944:

Guldens	\$ 8,22 per 1.000 stuks
Kwartjes	\$ 3,42 per 1.000 stuks
Dubbeltjes	\$ 1,73 per 1.000 stuks

De prijzen golden steeds af US Mint te Philadelphia, Denver of San Francisco, naar gelang welke Munt de aanmaak verzorgde. Voor de kisten waarin de zakken munten werden verpakt werd \$ 1,— per stuk berekend. Voor stempelwijziging — b.v. wijziging van het jaartal 1943 in 1944 — werd \$ 25,— per denominatie in rekening gebracht. Verhoging of verlaging van de voor januari 1944 vastgestelde prijzen zou na eind januari worden bekeken. Het benodigde koper zou door de Philadelphia Mint worden aangekocht en tegen kostprijs doorberekend. Ook de muntslag zou tegen kostprijs plaats vinden. Op 31 maart 1944 deelde het Treasury Department mede dat de prijzen voor de na 31 januari 1944 geslagen munten als volgt zouden worden herzien:

Guldens	\$ 8,32 per 1.000 stuks
Kwartjes	\$ 3,26 per 1.000 stuks
Dubbeltjes	\$ 1,57 per 1.000 stuks

Vanaf september 1944 werd de prijs voor guldens verhoogd tot \$ 8,75 per 1.000 stuks.

De prijs voor de dubbeltjes en ook die voor het koper verschilde naar gelang van de Munt.

De aanmuntingskosten voor verschillende andere Europese landen werden op

⁴⁶ Rapport 819.

lend-lease basis verrekend. Waarom dit voor Nederland niet het geval is geweest is niet bekend⁴⁷.

Overigens werd tijdens de verhoren door de Enquête-commissie naar voren gebracht dat de aanmunting van het zilver vrij duur is geweest⁴⁸.

Toezicht op de produktie.

Van de zijde van de Nederlandse Ambassade is op het produktie-proces bij de Amerikaanse Munt geen controle uitgeoefend, noch op de produktie, gehalte of afwerking, noch op de inhoud van de kisten, noch op de geproduceerde aantallen. Mede door gebrek aan terzake deskundig personeel heeft men gemeend zich, wat de controle betreft, te kunnen en mogen verlaten op de organisatie bij de Munt. Men nam aan dat, daar het de officiële Amerikaanse Staatsmunt betrof, aan alle redelijkerwijze te stellen eisen bij voorbaat zou zijn voldaan.

Naar van de zijde van de ambassade na de oorlog werd medegedeeld, heeft een lid van de staf zich enige malen naar Philadelphia begeven, telkens wanneer bleek dat aan de munten ook voor een lekenoog zichtbare fouten kleefden.

De verzendingen vanuit de USA naar Engeland.

Zoals uit het voorgaande bleek, had de Nederlandse regering in Londen bij herhaling op spoedige levering aangedrongen. De regering wenste bij de bevrijding van Nederland in ieder geval over de munten te kunnen beschikken. De Amerikanen hebben daartoe alles in het werk gesteld.

Zodra de zakken met munten in de kisten waren verpakt, werden deze door middel van een gezegelde strip dichtgemaakt. Het gewicht van de kisten bedroeg 120 lbs (= ca. 55 kg). De afmetingen waren 18" × 12" × 8" (ca. 45 × 30½ × 20 cm). De aantallen kwartjes en dubbeltjes per kist werden later verlaagd, omdat de kisten erg zwaar en daardoor onhandelbaar bleken. Het totale gewicht van de partij beliep ca. 2.336.730 kg. De kisten werden voor elke muntsoort apart afzonderlijk opéénvolgend genummerd, doorlopend over de drie programma's. De kisten met guldens met de letter "G", kwartjes met de letter "K" en dubbeltjes met de letter "D".

De kisten hadden de volgende inhoud:⁴⁹

⁴⁷ Brief van de Accountant-generaal der Nederlandse Regering aan het Ministerie van Financiën, afd. Generale Thesaurie d.d. 19-12-1947 nr. N. 1769.

⁴⁸ Enquête-commissie Regeringsbeleid, dl. IIIc pag. 875.

⁴⁹ Rapport 819.

Guldens	- alle kisten	5.000 stuks per kist
Kwartjes	- K 1 — 2500	16.000 stuks per kist
	- K 2501 — 5033	15.000 stuks per kist
	- K 5035 — 8634	
	- K 5034	5.000 stuks per kist
Dubbeltjes	- D 1 — 4601	40.000 stuks per kist
	- D 7118 — 7752	
	- D 4602 — 5280	36.000 stuks per kist
	- D 5282 — 7117	
	- D 5281	20.000 stuks

De Munt te Philadelphia verzond via New York; die te San Francisco en te Denver via Houston. Het vervoer van de Munt naar de havens geschiedde met gepantserde vrachtauto's. Zoveel mogelijk vond direkt bij aankomst overslag van de vrachtauto in het schip plaats. Indien dit niet mogelijk was, werden de kisten op de pier opgeslagen onder bewaking van personeel van het expeditiebedrijf. Dit bedrijf gaf ook ontvangstbewijzen aan de Munt af; officiële kwijting werd door de Nederlandse Ambassade verleend.

De regeling van de verzending was in handen van de Netherlands Purchasing Commission die het transport tot aan de verschepingshavens in de regel opdroeg aan de Firma Funch Edye & Co. of the US Trucking Corporation. De Ambassade in Washington stelde Londen telegrafisch in kennis van de verschepingen. Ondanks het duikbootgevaar kwamen alle zendingen behouden in Engeland aan. Hoewel het hoogtepunt in de duikbootoorlog in 1943 werd overschreden en de munten eerst vanaf eind januari 1944 werden verscheept, werd toch ook in 1944 nog 1.422.000 brt. door Duitse duikboten tot zinken gebracht. Om het risico te verminderen werden steeds deelzendingen, meestal tot een maximum van f 5 miljoen nominaal, verscheept. Een overzicht van de verschepingen is in bijlage B opgenomen.

De verzekering voor de eerste twee scheepszendingen werd door de Ambassade in Washington zonder voorafgaand overleg met Londen verzorgd. Hierdoor ontstond veel geharrewar. Het Ministerie van Financiën in Londen had namelijk al op 10 december 1943 de gehele partij bij de bekende Londense assurantie-makelaars Leslie & Godwin Ltd. verzekerd tegen molest-risico op basis van "open cover". Hierdoor was de in de USA gesloten verzekering nietig, omdat wettelijk alleen de eerste in Engeland afgesloten verzekering geldig was⁵⁰. Dubbele verzekering was verboden. De Nederlandse regering had al een molestverzekering lopen bij het British War Risks Insurance Office, dat echter geen verzekering in dollars afsloot. Men betaalde

⁵⁰ Ministerie van Financiën S 2202/595.

hiervoor een premie van 3 promille, terwijl voor de door Leslie & Godwin in dollars afgesloten verzekering de premie 4 promille bedroeg. Daar de munten in dollars werden afgerekend moest de premie ook in dollars worden voldaan en zou ook de eventuele schade hierin worden uitgekeerd.

Het totaal verzekerde bedrag beliep \$ 50 miljoen, zodat de premie \$ 200.000,— bedroeg. Volgens berekeningen van het Ministerie van Financiën zou de premie in Washington 13 shilling 9 pence per £ 100,— hoger hebben gelegen⁵¹.

Afgezien van dit financiële nadeel maakte de houding van de Ambassade in Washington een zeer ongunstige indruk in Londen en deed groot nadeel aan het prestige van de Nederlandse regering, daar de assurantie-wereld in Londen natuurlijk wist dat de hoofdzetel van de Nederlandse regering in Londen was gevestigd en dat "de houding van Washington duidelijk aantoonde dat men daar helemaal geen respect voor Londen heeft en geen nota neemt van instructies vanuit Londen ontvangen"⁵².

Noch door de Ambassade in Washington, noch bij aankomst in Engeland werd controle op de inhoud van de kisten uitgeoefend. Men accepteerde de kisten zolang de zegels niet waren verbroken. De enige effectieve controle werd eerst in Nederland door 's Rijks Munt verricht.

De vrachtkosten van de Munt in Amerika tot aan de opslagplaatsen in Engeland bedroegen⁵³:

130.500.000 guldens	\$ 201.508,06	(\$ 1,54 per duizend)
132.000.000 kwartjes	\$ 53.087,08	(\$ 0,40 per duizend)
300.000.000 dubbeltjes	\$ 80.058,56	(\$ 0,27 per duizend)
	<u>\$ 334.653,70</u>	

De vraag heeft zich voorgedaan of de betaling van de zeevracht in ponden in plaats van in dollars zou kunnen worden geregeld, omdat er bij de Nederlandse regering in Londen een ernstig tekort aan dollars bestond. Uiteindelijk kon men niet om betaling in dollars heen⁵⁴.

De totale aanmuntingskosten bedroegen:	\$ 2.265.847,98
Verzendingskosten	\$ 334.653,70
Verzekeringspremie	\$ 200.000,—
	<u>\$ 2.800.501,68</u>

Het Ministerie van Financiën in Londen heeft de betaling van dit bedrag geregeld en daartoe via de Chase National Bank in Washington in totaal \$

⁵¹ Ministerie van Financiën S 2202/595.

⁵² Notitie d.d. 17-2-1944 — Ministerie van Financiën Londen S 2202/595.

⁵³ Rapport 819.

⁵⁴ Ministerie van Financiën Londen S 2202/597.

2.650.000,— overgemaakt, die door de ambassade in Washington op de gebruikelijke wijze in rekening-courant zijn verwerkt⁵⁵.

De verscheping van de munten vond plaats naar de Engelse havens Liverpool en Cardiff. De kisten werden opgeslagen, voor zover niet naar SHAEF doorgestuurd, in de kampen van de Irene Brigade bij Wolverhampton en van de Marechaussee bij Maidenhead in Berkshire. De zendingen werden geadresseerd aan de commandanten van deze kampen, maar vanaf september 1944 aan de directeur van de N.O.R.R.⁵⁶. Uit de connossementen blijkt, dat bij aankomst in Engeland slechts in één enkel geval een zijschot van één van de kisten was gespleten. Wel was van een aantal kisten de strip gebroken.

De beveiliging⁵⁷ in Engeland was opgedragen aan de Reserve Kapitein der Infanterie J.C.A. Peters. Deze had daartoe een uitgebreid scenario opgesteld, gaande van eenvoudige diefstal tot gewapende roofoverval. Door gebrek aan

NEDERLANDSCHE TROEPEN IN ENGELAND
DEPOT
COMPAGNIE POLITIE TROEPEN
COMMANDANT
No. 103 Geheim.

Naar aanleiding van de aan ommezijde gestelde opdracht zijn op 1 April 1944 om 16.00 uur door mij, J.C.A. PETERS, Reserve Kapitein der Infanterie, Commandant der Cie Pol. Troepen, contr. No. 2325, in het bijzijn van de getuigen: E.A. EYL, tijdelijke reserve 2e Luitenant van Algemeene Diensten, ingedeeld bij de Cie Pol. Troepen, contr. No. 2105, en G. MEKKING, dpl. sergeant, ingedeeld bij de B Cie, contr. No. 2496, uit deze kist 50 (vijftig) dubbeltjes genomen.

Wrottesley Park, 1 April 1944.

3 Kapitein,
J.C.A. PETERS.

De getuigen voornoemd:

De 2e Luitenant,

E.A. EYL.

De Sergeant,

G. MEKKING.

⁵⁵ Rapport 819.

⁵⁶ Rapport 819. N.O.R.R. = Netherlands Office for Relief and Rehabilitation, Londen.

⁵⁷ Ministerie van Financiën S 2202/596.

geschoold personeel kon slechts summiere bewaking plaats vinden; optimale beveiliging bleek onmogelijk.

Het Ministerie van Oorlog te Londen schreef 30 maart 1944 een brief aan Kapt. Peters waarin de heer E. Cohen, Hoofd afd. II, namens de Minister van Financiën verzocht om spoedige toezending van 50 dubbeltjes; te halen uit de voorraad in het Kamp Wolverhampton. Peters voldeed op 1 april 1944 aan het verzoek, tegen ontvangstbewijs⁵⁸. Waarvoor de dubbeltjes moesten dienen is niet duidelijk.

Op 17 mei 1944 schreef de Minister van Oorlog aan zijn collega van Financiën dat in Wolverhampton een eerste tekort zou zijn geconstateerd, echter zonder enige nadere aanduiding⁵⁹. Over enkele andere incidenten in Engeland is wat meer bekend.

Eenmaal constateerde een sergeant dat uit een reet in een kist een tweetal dubbeltjes waren gevallen. Hij maakte proces-verbaal op en voegde er de muntjes aan toe.

Na de oorlog, toen deze kisten naar Nederland verzonden werden, wist een achttal militairen in het kamp Wolverhampton zich uit een kapotte kist 126 guldens toe te eigenen. De schuldigen werden door de Krijgsraad bestraft⁶⁰. En toen in maart 1954 de afwikkeling van de muntslag in Nederland al ver was voortgeschreden, werd in de Nederlandse pers⁶¹ melding gemaakt van een geheimzinnige vondst van 1400 zilveren guldens in Barnes (in Surrey bij Londen) vlakbij de Thames. Volgens Robert Traini, verslaggever van de "Daily Herald", lagen de munten in een groene linnen zak verpakt onder een omgevallen boom. Scotland Yard bleek van mening dat de guldens vals waren, omdat ze allemaal het jaartal 1945 droegen en er in dat jaar geen zilveren guldens zouden zijn gemaakt. De munten werden gevonden door een zekere heer George Liles uit Barnes toen hij via de terreinen van de Ranelagh Club naar huis wandelde. De zak waarin zich de guldens bevonden was gemerkt "Midland Bank", maar desgevraagd bleek de bank van niets te weten.

Detective-constable Colstone, die bij Scotland Yard belast was met het onderzoek, stond voor een mysterie. De Royal Mint had geen verklaring, zodat de detective zich tot de Nederlandse Ambassade in Londen wendde. De ambassade verwittigde het Ministerie van Financiën in 's-Gravenhage, dat op

⁵⁸ RM dossier 276, omslag ontvangst en opslag kisten met in USA geslagen munten 1945 t/m 1957.

⁵⁹ RM dossier 276.

⁶⁰ Ministerie van Financiën Londen S 2202/596. Omtrent de strafmaat is niets vermeld.

⁶¹ O.a. "De Telegraaf" van 19-3-1954 — RM dossier 276.

haar beurt 'Rijks Muntmeester verzocht om een verklaring in de Engelse taal te maken, dat de munten, waarvan men één exemplaar had opgestuurd, echt waren. Zulks geschiedde, waarna de guldens via de ambassade aan Nederland werden teruggegeven om bij 's Rijks Munt hun einde te vinden⁶².

Naar alle waarschijnlijkheid betrof het hier munten die bij de verschepping door een bemanningslid van één der schepen werden ontvreemd en in Barnes verborgen met de bedoeling ze ooit op te halen.

Van Engeland naar Nederland.

In januari 1943 had de Nederlandse regering in Londen besloten het Militair Gezag in het leven te roepen. Het was de bedoeling dat deze instelling direct na de bevrijding van Nederland het gezag zou gaan uitoefenen, waarbij een Bijzondere Staat van Beleg zou gelden.

Tot de vele opgaven waarvoor het Militair Gezag zich gesteld zag behoorde ook het beheer en het in omloop brengen van de munten en de muntbiljetten die in de USA waren vervaardigd, voorzover dit niet door SHAEF⁶³ werd gedaan. Uiteraard was het Militair Gezag verantwoording aan de regering verschuldigd, doch het diende in de eerste plaats alle instructies van SHAEF zonder meer uit te voeren. Een nauwe samenwerking was dus een eerste vereiste, maar hieraan wilde het nog wel eens haperen. Hoewel het Militair Gezag van goeden wille was, deed het gebrek aan deskundigen voor speciale onderdelen zich vaak pijnlijk voelen.

SHAEF was uiteraard van alles goed op de hoogte. Men wist dat eind januari 1944 de eerste zending munten New York had verlaten en dat dit schip 11 februari 1944 in Liverpool werd verwacht. Op 10 februari 1944 meldde zich Majoor Lithiby van de staf van het SHAEF bij het Nederlandse Ministerie van Financiën in Londen, met de mededeling dat het opperbevel gevraagd had om 20 miljoen kwartjes (1250 kisten) en 15 miljoen dubbeltjes (375 kisten) over te brengen naar de kluizen van de Bank of England te harer beschikking. Men dacht dit geld nodig te hebben om na de bevrijding in Nederland in omloop te brengen. De majoor bleek volledig op de hoogte van het feit dat de eerste zending slechts 900 kisten omvatte en vroeg van de tweede zending de resterende 725 kisten af te staan⁶⁴. De Minister van

⁶² Verklaring d.d. 29-6-1954 van 's Rijks Muntmeester dat 1400 zilveren guldens, afkomstig van de Nederlandse Ambassade te Londen, aan hem werden overgedragen — RM dossier 276.

⁶³ SHAEF = Supreme Headquarters Allied Expeditionary Forces.

⁶⁴ Ministerie van Financiën Londen S 2202/593.

Financiën ging akkoord⁶⁵ en de opslag vond tenslotte plaats in de kluizen van de Midland Bank in Londen⁶⁶.

Het beheer over de betaalmiddelen⁶⁷ werd februari 1944 in handen gelegd van Kapitein B. Heering, een integer officier, die zijn plicht op voorbeeldige wijze heeft vervuld, al is hij niet in alle opzichten geslaagd. Heering werd tot hoofd van de Sectie V (= Financiën) van het "M.G. te Velde" bevorderd⁶⁸. Hij was accountant en lid van het NIVA.

Het ontbrak Heering vaak aan gegevens. Ook liet de administratie van Sectie V te wensen over. Het was Heering bijvoorbeeld niet bekend dat niet alle kisten met kwartjes en dubbeltjes eenzelfde aantal bevatten. Ook de totale omvang van de muntslag in de USA was hem niet bekend.

Behalve de 1625 kisten die aan Majoor Lithiby waren afgegeven, heeft Heering van de in Wolverhampton en Maidenhead opgeslagen munten nog een aantal kisten aan SHAEF moeten overdragen. Het juiste tijdstip van overdracht en de juiste aantallen zijn niet bekend. Na de doorbraak bij Avranches in augustus 1944 hebben zowel SHAEF als het Militair Gezag kisten munten naar Frankrijk doen overbrengen⁶⁹. Volgens de berekeningen op basis van de gegevens ontleend aan de diverse rapporten kunnen dit ongeveer 1835 kisten zijn geweest, waarvan echter het merendeel via Oostende schijnt te zijn verscheept, en vanaf december 1944, toen de Schelde weer bevaarbaar was, via Antwerpen. Hoewel er in juni 1945 nog kisten bij Belgische banken bleken te zijn opgeslagen moet toch het merendeel van de door SHAEF en het Militair Gezag verscheepte kisten na september 1944 naar het bevrijde Zuiden zijn gebracht. De bevrijding van Nederland verliep heel anders dan de regering in Londen zich had voorgesteld. Ze bleef maandenlang tot het gedeelte ten zuiden van de grote rivieren beperkt, omdat de Geallieerden er maar niet in slaagden deze te overschrijden.

De transporten van de munten vonden als militair goed gratis plaats. Connossementen of andere vervoersdocumenten werden er niet voor uitgeschreven. Het is dan ook niet bekend met welke schepen deze transporten hebben plaatsgevonden en zodoende is ook de verzending van de kisten niet meer op de voet te volgen⁷⁰. De bekende numismaat Albert Delmonte (gest. juni 1988) heeft nog aan deze transporten deel gehad. Hij woonde in mei 1940

⁶⁵ Mondelinge toezegging d.d. 11-2-1944 — Ministerie van Financiën S 2202/593.

⁶⁶ The Bank of England had geen ruimte beschikbaar — Ministerie van Financiën Londen S 2202/593.

⁶⁷ Munten en muntbiljetten.

⁶⁸ RM dossier 61, lend-lease 1954-1958.

⁶⁹ Brief d.d. 24-4-1947 van B. Heering, Johannesburg aan het Accountantsbureau Van Zuylen-Lindner & Co., 's-Gravenhage — RM dossier 276.

⁷⁰ RM dossier 61 en Rapport 903 d.d. 25-9-1947 van de Verenigde Accountantskantoren.

in Brussel, doch vertoefde in Frankrijk, en wist via Bordeaux Engeland te bereiken, waar hij als vrijwilliger dienst nam bij de Nederlandse Marine. Hij was herfst 1944 ladingmeester op één van de schepen die munten naar het vasteland overbrachten⁷¹.

Heering, die zich na de oorlog in Johannesburg vestigde, schreef op verzoek uit zijn herinnering een aantal gegevens over deze periode in een brief⁷² aan het Accountants Bureau Van Zuylen Lindner & Co. in 's-Gravenhage. Uiteraard ontbraken hem alle dossiers, zodat aan de brief niet al te veel waarde moet worden toegekend. De brief diende als basisstuk bij het eerste officiële rapport over de Amerikaanse muntslag voor Nederland, dat door de Verenigde Accountantskantoren op 25 september 1947⁷³ werd uitgebracht. Het door SHAEF naar Zuid-Nederland overgebrachte geld werd door geallieerde militairen, die op Nederlands grondgebied werden ingezet, uitgegeven. Ze beschikten daartoe elk over f 76,— deels in de vorm van munten, deels in muntbiljetten⁷⁴. SHAEF heeft in totaal f 2.142.000,— aan munten in omloop gebracht⁷⁵, t.w.:

152 kisten guldens	f 760.000,—	760.000 stuks
191 kisten kwartjes	f 764.000,—	3.056.000 stuks
154½ kisten dubbeltjes	f 618.000,—	6.180.000 stuks
	<u>f 2.142.000,—</u>	<u>9.996.000 stuks</u>

In het voorjaar van 1945 namen de klachten uit de bevolking over het ontbreken van pasmunt hand over hand toe. Het Militair Gezag verleende hierop in maart 1945 toestemming aan de financiële Adviseur van de Militaire Commissaris voor Noord-Brabant tot het in omloop brengen van kwartjes en dubbeltjes ten laste van de voorraad in het depôt van het Militair Gezag⁷⁶. De munten werden door de Centrale Coöperatieve Boerenleenbank te Eindhoven in omloop gebracht. Het betrof:

7 kisten kwartjes	f 28.000,—	112.000 stuks
6 kisten dubbeltjes	f 24.000,—	240.000 stuks
	<u>f 52.000,—</u>	<u>352.000 stuks</u>

In totaal werd dus f 2.194.000,— in omloop gebracht⁷⁷.

⁷¹ *De Beeldenaar* 12 (1988), pag. 422.

⁷² Brief d.d. 24-4-1947, als noot 69.

⁷³ Rapport 903 d.d. 25-9-1947 van de Verenigde Accountantskantoren als noot 70.

⁷⁴ L. de Jong, *Het Koninkrijk der Nederlanden in de Tweede Wereldoorlog*, dl. 10A/2e helft pag. 621/3 en deel 9B pag. 1255/9.

⁷⁵ RM dossier 61, rapport 903.

⁷⁶ Ministerie van Financiën Londen S 2202/599.

⁷⁷ Rapport 903 van de Verenigde Accountantskantoren, als noot 70.

Wat de Amerikanen hadden voorzien gebeurde; de Wet van Gresham trad direkt in werking. De nieuwe munten verdwenen snel uit de circulatie. Ze werden opgepot, tot sieraden verwerkt of naar België gesmokkeld, waar de munten op de reeds snel florerende zwarte markt in Brussel terecht kwamen. Vele munten werden ook omgesmolten. Door deze ervaringen wijs geworden, staakte men de afgifte van de munten spoedig en bleef het door de bank in omloop gebrachte bedrag heel klein.

Van Militair Gezag naar 's Rijks Munt.

Het overgrote deel van de munten lag nog in Engeland opgeslagen, en het was inmiddels nog niet duidelijk of dit al of niet bij de komende geldzuivering zou worden benut.

Bij de ontruiming van de Nederlandse kampen in Engeland in de zomer van 1945 werden de nog aanwezige kisten op last van het Ministerie van Financiën naar Nederland verscheept. Een overzicht van deze verschepingen, opgesteld door de staf van het Militair Gezag, is in bijlage C opgenomen⁷⁸. De opslag in Amsterdam vond plaats bij Blaufries in loods Java. De lossingskosten beliepen f 5.404,03. In Rotterdam werden de kisten bij Pakhuismeesteren en in het Rijksentrepôt opgeslagen, waarbij de lossingskosten resp. f 4.510,95 en f 2.270,03 bedroegen⁷⁹. Bij de lossing te Rotterdam viel een kist in het water. Het bergingsloon bedroeg f 300,—⁸⁰. Aan vracht en assurantie-kosten in Engeland werd nog betaald⁸¹:

voor 130.500.000 guldens	f 555.928,16
voor 132.000.000 kwartjes	f 140.579,54
voor 300.000.000 dubbeltjes	f 127.799,58
	<u>f 824.307,28</u>

De afwikkeling van de transporten naar Nederland vond plaats door het Militair Gezag, dat officieel per 4 september 1945 werd opgeheven. De departementen waren echter begin september 1945 nog geenszins in staat alle taken over te nemen die in het ontredderde land aan het Militair Gezag waren toevertrouwd. De definitieve opheffing van het Militair Gezag vond dan ook eerst op 4 maart 1946 plaats, nadat vanaf begin september 1945 belangrijke bevoegdheden waren ontnomen⁸². Eén van deze bevoegdheden was het

⁷⁸ RM dossier 276.

⁷⁹ Ministerie van Financiën BGW S 1102/649/38.

⁸⁰ Ministerie van Financiën BGW S 1102/649/37.

⁸¹ Brief d.d. 9-12-1948 nr. 181 van het Ministerie van Financiën Generale Thesaurie aan 's Rijks Muntmeester.

⁸² Een afwikkelingsbureau is tot 1-1-1948 werkzaam gebleven.

beheer over en de eventuele uitgifte van de in Amerika geslagen munten, dat aan 's Rijks Munt werd toevertrouwd.

's Rijks Muntmeester, Dr. J.W.A. van Hengel, kreeg in de praktijk voor het eerst op 31 mei 1945 met de in de USA geslagen munten te maken. Kapitein Heering droeg toen in Utrecht een in Breda opgeslagen partijtje, behorend tot het aan SHAEF toegestuurde, maar niet in omloop gebrachte geld, aan hem over. Deze partij bestond uit 68 kisten met elk f 5.000,— aan guldens en 12 kisten met elk f 4.000,— aan kwartjes. Bij de overdracht vertelde Heering te hebben vernomen dat in totaal voor een bedrag van f 180.000.000,— zou zijn aangemaakt, waarvan f 150.000.000,— aan guldens en f 30.000.000,— aan kwartjes en dubbeltjes, hetgeen in feite onjuist was. Nog dezelfde dag stelde Van Hengel zich met het Ministerie van Financiën in verbinding⁸³. Hij vroeg wat er met de munten moest gebeuren en vestigde de aandacht op de voor Nederland ongebruikelijke verpakking⁸⁴.

Het Ministerie antwoordde⁸⁵ dat het overwoog de in Amerika aangemunte guldens, kwartjes en dubbeltjes te zijner tijd in circulatie te brengen, vooruitlopend op een algehele sanering, waarbij ook de zinken centen, 2½ centstukken en stuivers zouden worden vervangen. De nieuwe munten zouden gedecentraliseerd worden opgeslagen, waardoor het niet mogelijk zou zijn de gehele voorraad opnieuw te verpakken. Wel ging het Ministerie ermee akkoord dat de kisten, welke in de Munt ter bewaring werden opgeslagen, door middel van automatische telling op de gebruikelijke wijze zouden worden afgezakt.

Begin juni 1945 bleken de niet in circulatie gebrachte munten her en der verspreid⁸⁶:

A: Continent:	Société Belge de Banque
	Banque de la Société Générale
	Centrale Coöperatieve Boerenleenbank,
	Eindhoven
	Incassobank, Tilburg
	Amsterdamsche Bank, Breda
	's Rijks Munt, Utrecht
	Rotterdamsche Bank, Tilburg
	Kloosterkazerne, Breda
	Oranje Nassau Mijnen, Heerlen

⁸³ Brief d.d. 31-5-1945 nr. 106 A van RM aan het Ministerie van Financiën — RM dossier 46.

⁸⁴ In Nederland worden munten in rollen afgeleverd.

⁸⁵ Brief d.d. 29-6-1945 nr. 56 van het Ministerie van Financiën Generale Thesaurie, afd. Geldwezen aan 's Rijks Muntmeester.

⁸⁶ RM dossier 61.

B: Engeland: Wolverhampton
 Maidenhead
 Londen (Midland Bank)

Toen in de zomer van 1945 besloten was de munten naar Nederland te verschepen, bleek de bij 's Rijks Munt beschikbare kluisruimte bij lange na niet toereikend om alle kisten op te slaan, waarop Van Hengel een onderzoek instelde naar de bij de diverse banken en postkantoren beschikbare kluisruimte. Ook bij deze instellingen bleek weinig tot in het geheel geen ruimte beschikbaar.

Hoewel De Nederlandsche Bank half november 1945⁸⁷ reeds 5500 kisten bij agentschappen en correspondenten had ondergebracht moesten nog duizenden kisten in Amsterdam en Rotterdam worden opgeslagen. De opslag en de bewaking vormden een zeer kostbare aangelegenheid. Zo berekende Blauwhoedenveem op 30 maart 1946 als bewaarloon van 14.743 kisten voor zes maanden een bedrag van f 88.458,— gevolgd op 3 september 1946 door een nota voor f 44.229,— en op 25 februari 1947 door één voor f 44.226,—. En de Incassobank in Tilburg berekende op 28 mei 1946 voor de 200 kisten die er waren ondergebracht een bedrag van f 5.446,67⁸⁸.

Ook de bewaking vereiste aanzienlijke bedragen. In Amsterdam was hiervoor zeven man politie nodig hetgeen f 2.352,— per week⁸⁹ vereiste en bovendien nog f 3.250,— per maand voor Blauwhoed. In Rotterdam stelde de politie op verzoek van de bewaking zelfs twee revolvers beschikbaar, omdat de loods waarin de kisten waren opgeslagen, volkomen onvoldoende was afgesloten door een dubbele deur. Deze kon gemakkelijk worden geopend en daarom had men de deur maar verstevigd met een houten schot, omwikkeld met bandstaal. Dit was nog wel gratis.

⁸⁷ Brief d.d. 14-11-1945 van De Nederlandsche Bank aan 's Rijks Muntmeester. Opgeslagen waren:

Agentschap:

Alkmaar	400 kisten	Maastricht	600 kisten
Almelo	140 "	Meppel	400 "
Arnhem	400 "	Middelburg	100 "
Deventer	200 "	Nijmegen	200 "
Dordrecht	200 "	Tilburg	200 "
Den Haag	100 "	Utrecht	600 "
Groningen	600 "	Zwolle	200 "
Leeuwarden	200 "	's-Hertogenbosch	100 "
Leiden	400 "		

Correspondenten:

Enschedé	240 "	Winterswijk	60 "
Hengelo	120 "	Oldenzaal	40 "

⁸⁸ RM dossier 276. De periode is niet bekend.

⁸⁹ Brief Hoofdbureau van Politie Amsterdam d.d. 15-5-1946. RM dossier 276.

Daar de rekeningen bij het Ministerie van Financiën terecht kwamen, lag het voor de hand dat dit naar een goedkopere oplossing zocht. Ook moest bij 's Rijks Munt bergruimte beschikbaar worden gehouden voor eventuele nieuwe aanmuntingen in verband met de te verwachten sanering. Op 19 december 1945 wendde Financiën zich dan ook tot het Departement van Oorlog om de mogelijkheid van opslag in een kazerne of iets dergelijks te willen onderzoeken⁹⁰. Eind januari 1946⁹¹ verleende het Departement van Oorlog toestemming tot het in gebruik nemen van de bunker op het terrein van het Militair Hospitaal Oog in Al te Utrecht. De bunker had gediend als onderkomen voor de staf van de Duitse Marine. De huur bedroeg f 1.200,— per jaar. Er moesten veiligheidsmaatregelen worden getroffen, die door de Firma Alarma te Amsterdam werden uitgevoerd. De installatie die rechtstreeks was aangesloten op het Hoofdbureau van Politie in Utrecht kostte f 3.800,— en het onderhoud f 100,— per jaar. Ook kwam er een telefoonaansluiting, die f 6,— kostte. Lips in Dordrecht leverde een kluisdeur⁹². De bunker is van 1946 tot 1 juli 1956 bij 's Rijks Munt in gebruik gebleven. Toen de nodige voorzieningen waren getroffen is men overgegaan tot concentratie van de kisten in de bunker.

Op 18 juni 1946 werd Van Hengel door het Ministerie van Financiën⁹³ aangewezen tot comptabele voor rekening en verantwoording inzake in Amerika geslagen munten, zulks op grond van artikel 39, lid 1 van de Comptabiliteitswet. Op 26 juli 1945 stelde de Minister van Financiën, Mr. P. Liefstinck, de Muntcommissie 1945 in, die tot taak kreeg advies uit te brengen over de invoering van een nieuwe Muntwet. In deze commissie kreeg ook 's Rijks Muntmeester, Dr. J.W.A. van Hengel, zitting.

Van Hengel trachtte in de eerste plaats inzicht te verkrijgen in de omvang van de muntslag en de bijzonderheden ervan. Het Ministerie van Financiën te 's-Gravenhage kon hierop geen antwoord geven, dat in Londen verwees naar het Militair Gezag. Dit laatste zond na veel aandringen eerst op 11 december 1945 een vergelijkende opgave van de uit Engeland verscheepte kisten en de in de depôts in Nederland aanwezige kisten (zie bijlage C). De Ambassade van het Koninkrijk der Nederlanden in Washington verwees de Muntmeester eind

⁹⁰ Brief Ministerie van Financiën d.d. 19-12-1945. RM dossier 46.

⁹¹ Brief d.d. 28-1-1946 afd. B IV Bureau 2 nr. 73 van het Departement van Oorlog — RM dossier 276.

⁹² Kluisdeur in kwaliteit 5234. De prijs bedroeg f 6.603,— en ook moesten 2813 kg ijzerbonnen worden ingeleverd. Bij ontruiming werd de deur verkocht aan de Rijksdienst voor Monumentenzorg voor f 2.200,—. RM dossier 276.

⁹³ Brief d.d. 18-6-1946 nr. 233 van het Ministerie van Financiën Generale Thesaurie, afd. Geldwezen. RM dossier 276.

De bunker bij Oog in Al, waar de munten werden opgeslagen

Kluisdeur van de bunker bij Oog in Al te Utrecht

Twee muntemployés bij het sorteren van de munten

Opscheppen van de munten met een schop

december 1945⁹⁴ heel kort naar een brief van 29 augustus 1945 "met volledig overzicht". Deze laatste brief had men echter naar het Ministerie van Financiën in Londen gestuurd en bleek onvindbaar. Van Hengel wendde zich tenslotte tot zijn collega in de USA⁹⁵, die hem op 19 februari 1946 een volledig overzicht van de vervaardigde aantallen, het jaar waarin de munten waren geslagen, het muntteken en het muntmeesterteken toezond⁹⁶. Het mag dan ook geen wonder heten dat Van Hengel zich in een eerdere brief met betrekking tot de uitvoering van de munten terloops beklaagde over de gebrekkige inlichtingen⁹⁷.

Behalve met dit gebrek aan voldoende informatie, kampte Van Hengel met klachten over de afwerking. Op welke manier deze klachten Londen hadden bereikt weten we niet, maar het Ministerie van Financiën wendde zich op 24 oktober 1945⁹⁸ tot 's Rijks Muntmeester met een verzoek om inlichtingen, waarbij werd gesuggereerd dat Mr. Aug. Philips, in 1943 financieel adviseur van de Nederlandse regering in New York, eventuele klachten in Amerika zou kunnen bespreken. Philips was na de oorlog firmant van de Firma Blijdestein & Co. in Londen en had in die hoedanigheid de gelegenheid de USA te bezoeken. Steekproeven toonden overigens aan dat de kwaliteit niet fraai viel te noemen. Op 30 oktober 1945⁹⁹ antwoordde Van Hengel dan ook dat de klachten juist waren. Daarbij speelde bij hem waarschijnlijk de vraag, of de munten nog gebruikt zouden kunnen worden, een rol. De Muntcommissie diende hierover haar standpunt nog definitief te bepalen, doch had in een in oktober 1945 uitgebracht tussenadvies al wel geadviseerd tot afschaffing van de zilveren dubbeltjes en kwartjes en vervanging door nikkel. De zilveren guldens wilde men echter handhaven. Naar het oordeel van Van Hengel was de afwerking ver ten achter bij die van 's Rijks Munt. Dit gold speciaal de kwartjes en de dubbeltjes; de gulden had hij weinig in handen gehad. Het randschrift van de gulden was fragmentarisch aangebracht. Van Hengel zond een tiental dubbeltjes en kwartjes ter beoordeling. Hij vestigde voorts de aandacht op de zijns inziens minder fraaie kleur van de munten. Tevens merkte hij op dat door de toegepaste wijze van verpakking aanmerke-

⁹⁴ Brief van de Nederlandse Ambassade te Washington d.d. 28-12-1945.

⁹⁵ Brief van 's Rijks Muntmeester aan het Treasury Department te Washington d.d. 9-1-1946 — RM dossier 46.

⁹⁶ Brief van het Treasury Department te Washington aan 's Rijks Munt d.d. 19-2-1946 — RM dossier 46, omslag aanmuntingen 1945.

⁹⁷ Brief van 's Rijks Munt aan het Ministerie van Financiën te Londen d.d. 30-10-1945 — RM dossier 46.

⁹⁸ Ministerie van Financiën Londen aan 's Rijks Munt d.d. 24-10-1945 — RM dossier 46.

⁹⁹ Brief van 's Rijks Munt aan het Ministerie van Financiën te Londen d.d. 30-10-1945 — RM dossier 46.

lijke verliezen niet waren uit te sluiten, terwijl ook de mogelijkheid tot diefstal hierdoor toenam.

Op 10 november 1945 schreef het Ministerie van Financiën in Londen aan dat in 's-Gravenhage, met kopie voor de Muntmeester. Londen had op 13 november de klachten naar voren gebracht bij de Economic Financial Shipping Mission of the Kingdom of the Netherlands in Washington met de vraag naar de verantwoordelijkheid van de Munt te Philadelphia. Op 17 november 1945 wendde het Londense Ministerie van Financiën zich bovendien nog tot Philips met de vraag of hij bereid zou zijn de klacht te behandelen, maar besloten werd om, alvorens tot definitieve stappen over te gaan, eerst nog een nader oordeel van de Muntmeester in Utrecht te vragen. Kennelijk zat de hele kwestie het Ministerie van Financiën in Londen nogal hoog — begrijpelijk, want dit was in feite de opdrachtgever — zodat het zich al op 22 november 1945 opnieuw tot 's Rijks Muntmeester in Utrecht wendde¹⁰⁰. In zijn uitvoerig antwoord¹⁰¹ noemde Van Hengel als kenmerkend onderscheid van alle munten het korrelig voorkomen van het oppervlak der stukken, zulks in afwijking van het "strakke" oppervlak van de hier te lande gemunte stukken. Van Hengel veronderstelde dat dit kon zijn veroorzaakt, doordat de stempels van voor- en tegenzijde niet zodanig waren gesteld, dat het tussenliggende muntplaatje volledig werd aangedrukt. Ook noemde hij de mogelijkheid dat het schoonmaken der muntplaatjes (het blancheren) minder zorgvuldig zou zijn gedaan dan in Utrecht gebruikelijk. Van Hengel achtte zulks een groot nadeel met betrekking tot het onderscheid van eventuele falsificaties en verwachtte bovendien dat de Amerikaanse stukken op de lange duur in de circulatie minder goed zouden voldoen en een groezelig uiterlijk zouden gaan vertonen. Hij bracht voorts speciaal de volgende bezwaren tegen de guldens naar voren:

- 1) De stukken waren niet geheel uitgemunt, hetgeen vooral bleek bij de leeuw in het wapen.
- 2) De beeldenaar van de voorzijde was als gevolg van het niet uitmunten erg flauw, in het bijzonder voor wat betreft oor, mond en haartooi.
- 3) De letters van de omschriften op voor- en keerzijde waren ongelijk van grootte, b.v. kleine W van Wilhelmina, de IN van GIN. De letters D van DER en LANDEN stonden scheef, niet radiaal, terwijl de verticale poten van de N's ongelijk waren van lengte.
- 4) Vele stukken waren scheef en uit het midden gemunt.

¹⁰⁰ Ministerie van Financiën Londen aan 's Rijks Munt d.d. 22-11-1945 nr. 64873 — RM dossier 46.

¹⁰¹ Brief van 's Rijks Munt aan Ministerie van Financiën te Londen d.d. 18-12-1945 nr. 2127 — RM dossier 46.

- 5) De randparels waren veel kleiner en talrijker dan in de oorspronkelijke guldens, waardoor de rand onduidelijk was geworden.
- 6) Het randschrift was op sommige plaatsen flauw en oppervlakkig ingeperst, terwijl vaak gedeelten van letters of sterretjes ontbraken. Dit was in verband met het onderscheiden van falsificaties volkomen ontoelaatbaar. De letter Z stond bijna overal scheef.
- 7) Een geheim controle-teken, zoals op in Utrecht gemunte stukken steeds werd aangebracht, ontbrak. Ook dit viel in verband met eventuele falsificaties te betreuren.
- 8) De gewichten liepen sterk uiteen. Het wettelijk toegestane gewicht van de gulden lag tussen 9.950 en 10.050, te bepalen door weging in groepen van 25 stuks gelijktijdig. Van 50 willekeurige stukken in Amerika aangemunt woog het zwaarste 10.098 en het lichtste 9.912.

De Muntmeester voegde ter adstructie een vijftal Nederlandse guldens toe (één van 1931 en vier van 1940) die, evenals de zes bijgevoegde Amerikaanse guldens, niet in circulatie waren geweest, doch diverse heen en weer zendingen hadden meegemaakt. Hierdoor waren deze exemplaren onderling vergelijkbaar.

Ook wat de kwartjes en dubbeltjes betreft had Van Hengel een aantal opmerkingen:

- 1) De karteling was grover dan bij de in Nederland gemunte stukken. De letters van het omschrift stonden niet allemaal radiaal.
- 2) De stukken waren vaak uit het midden gemunt, waardoor de rand buiten de parelrand ongelijk was van breedte.
- 3) De parelrand was gebrekkig en onregelmatig ten gevolge van het feit dat hij in de ronding van de rand was gedrukt.

Hij verwees naar zijn brief van 30 oktober 1945 en voegde er aan toe dat de noodzaak om de kwartjes en de dubbeltjes te moeten uitzoeken, alvorens deze eventueel in circulatie zouden kunnen worden gebracht, zeer zwaar woog. De uitval bedroeg ca. 2 promille voor de kwartjes en 3 promille voor de dubbeltjes. Dit leek misschien niet hoog, maar bij 's Rijks Munt geschiedde de fabricage op een dergelijk hoog peil, dat uitzoeken bij de verzendafdeling niet nodig was.

Eerder was bij 's Rijks Munt al vastgesteld dat de stukken bijna zonder uitzondering waren beschadigd. Men vermoedde dat het materiaal zachter was dan dat van de in Nederland gemunte stukken. De Brinell-proef gaf echter een hardheidsgraad van HB 115 kg/mm² voor de Amerikaanse stukken tegen HB 117 kg/mm² voor de in Nederland gemunte stukken aan, zodat gezien het geringe verschil, de oorzaak niet in zachter materiaal moest worden gezocht. Eerder moest worden gedacht aan een buitensporig ruwe behande-

ling. Het was dan ook duidelijk dat de in de USA vervaardigde munten niet voldeden aan de eisen die 's Rijks Munt meende te mogen stellen.

Wel had de Amerikaanse Munt vóór de aanmunting uitdrukkelijk verklaard geen munten te kunnen vervaardigen van dezelfde kwaliteit als die welke in Utrecht waren geslagen¹⁰².

Toch heeft het Ministerie van Financiën nog geruime tijd overwogen de munten in circulatie te brengen en over de geleverde kwaliteit een klacht bij de Amerikaanse Munt in te dienen. Op grond van verschillende adviezen heeft het Ministerie zowel van het in omloop brengen als van een klacht tenslotte maar afgezien, temeer daar het een lening betrof en de Amerikanen alles tegen kostprijs beschikbaar hadden gesteld¹⁰³.

Vermissingen en diefstallen.

Daar een effectieve controle eerst bij 's Rijks Munt plaats vond, was het natuurlijk niet bekend in hoeverre reeds in Engeland munten uit de kisten waren verdwenen. Afgezien van enkele kleine reeds aangehaalde onregelmatigheden, kwamen de tekorten eerst bij de controle in Utrecht aan het licht. Lang niet alle tekorten mogen echter aan opzettelijke diefstallen worden toegeschreven. Immers, de kisten waren niet op langdurig transport berekend en moesten herhaaldelijk — vaak in ruw weer — worden in-, uit- of overgeladen. Daarbij kwam de opslag in vaak vochtige kampen, en de niet al te zorgvuldige behandeling, veelal door ongeschoold personeel of door militairen. Doordat de kisten beschadigd raakten, vielen de munten er soms uit en verdwenen rap in de zakken van de (eerlijke) vindere. Een enkele keer werden dit soort verliezen ontdekt. Zo vielen er in Rotterdam bij een lossing een zestal kwartjes uit een kist. Dit werd toevallig door een politieagent gezien, die er proces-verbaal van opmaakte¹⁰⁴. Protesten over de kwaliteit van de kisten bij de Amerikaanse Munt waren vergeefs, want "men leverde reeds 50 jaar munten af in dezelfde soort kisten"¹⁰⁵, waarbij werd vergeten dat in dit geval veel zwaardere eisen aan de verpakking werden gesteld dan in normale omstandigheden in de USA, waar de kisten in de regel slechts kort werden gebruikt.

Ook moet een nooit opgehelderd tekort al in de USA zijn ontstaan. Aan één zak ontbraken 3.000 dubbeltjes. Hierover is met Howard, Acting Director of

¹⁰² Rapport 819.

¹⁰³ Brief Ministerie van Financiën aan de Financiële Raad te Londen d.d. 3-7-1946 waarin men schrijft "niet geneigd te zijn tot indiening van een klacht" — Kopie RM dossier 46.

¹⁰⁴ Ministerie van Financiën BGW S 1102/649/38.

¹⁰⁵ Ministerie van Financiën BGW S 1102/649/38.

the Mint, gesproken¹⁰⁶, die er echter ook geen verklaring voor had. Uiteindelijk werd maar besloten dit tekort als afgedaan te beschouwen.

In het Rapport van de Verenigde Accountantskantoren, dat eind september 1947¹⁰⁷ werd uitgebracht, werd reeds gewag gemaakt van een tekort van één kist guldens en een overschot van één kist kwartjes. Dit werd aan een verwisseling toegeschreven. Maar er bleek ook één kist dubbeltjes gestolen, waarvan een groot deel later kon worden achterhaald.

Diefstallen kwamen nogal eens voor bij verlading, of aan boord van de schepen die de kisten van Engeland naar Nederland vervoerden. Er is een overzicht bewaard gebleven¹⁰⁸ waarin de volgende vermissingen zijn vermeld:

Schip	Guldens	Kwartjes	Dubbeltjes
Libra	1.054,—	185,50 (742 st)	76,70 (767 st)
Oranjepolder	767,—	267,25 (1.069 st)	73,90 (739 st)
Pr.Margriet	95,—	143,50 (574 st)	—,—
Mallard	264,—	51,50 (206 st)	—,—
Actinia	3.102,—	—,—	60,40 (604 st)
Oranjepolder	1.194,—	14,25 (57 st)	—,—

Maar ook tijdens een transport van Amsterdam naar Utrecht verdwenen 2,642 guldens¹⁰⁹ en in september 1946 werd bij de Twentsche Bank in Maastricht een kist met 5.000 guldens ontvreemd. Dit was niet zo verwonderlijk, want de kisten lagen in een voor ieder toegankelijke gang opgeslagen. De politie wist er nog 4.662 te achterhalen; 338 stuks bleven spoorloos¹¹⁰.

In het geval van de Libra had de politie succes. Ten huize van een in Dordrecht wonende opvarende werden 2.992 guldens, 640 kwartjes en 1.204 dubbeltjes in beslag genomen, die onder de vloer waren verborgen. Wellicht heeft de dader kans gezien al vóór verlading zijn slag te slaan of heeft hij ook op andere schepen, die munten vervoerden, gevaren. Zijn echtgenote beweerde, dat haar man, die de gehele oorlog voor Engeland had gevaren, de munten in Londen had gekocht. Bij enkele andere opvarenden, woonachtig in Stadskanaal en Groningen, werden nog eens resp. 539 en 236 guldens, alsmede 8.492 en 19.158 dubbeltjes, in beslag genomen. Op 24 juli 1947 werd

¹⁰⁶ Ministerie van Financiën BGW S 1102/649/38; Brief van de Accountant-generaal der Nederlandse Regering aan het Ministerie van Financiën Generale Thesaurie d.d. 9-12-1947 nr. N 1769.

¹⁰⁷ Rapport nr. 903 d.d. 25-9-1947 van de Verenigde Accountantskantoren.

¹⁰⁸ Overzicht gestolen zilveren munten in USA geslagen d.d. 16-1-1947 — Ministerie van Financiën BGW S 1102/649/38.

¹⁰⁹ Brief 's Rijks Muntmeester d.d. 23-5-1946 nr. 1784 — Ministerie van Financiën BGW S 1102/649/38.

¹¹⁰ Ministerie van Financiën BGW S 1102/649/38.

een tweetal verdachten veroordeeld; één wegens diefstal "door twee of meer verenigde personen gepleegd" tot één jaar en drie maanden en een ander wegens heling tot tien maanden hechtenis. Het Parket van de Officier van Justitie te Groningen stelde met haar schrijven van 16 oktober 1947 's Rijks Muntmeester ervan in kennis dat de in beslag genomen munten konden worden afgehaald.

Ook wist de Fiscale Recherche in Nieuwer-Amstel 9.753 dubbeltjes terug te vinden, terwijl de Centrale Dienst voor Economische Controle te Amsterdam 55 guldens heeft teruggevonden.

Van de vermissingen werd door het Ministerie van Financiën op 10 februari 1947 aangifte¹¹¹ gedaan bij de Procureur Generaal, fungerend Directeur van Politie te 's-Gravenhage. Hierbij ging het om 15.476 guldens, 2.648 kwartjes en 2.110 dubbeltjes. Maar op 17 november 1950 had Van Hengel weer andere tekorten geconstateerd, want hij noemde toen als vermist 13.156 guldens, 6.421 kwartjes en 45.592 dubbeltjes¹¹².

Op grond van de uitgebreide onderzoeken van 's Rijks Munt werden tenslotte tekorten definitief vastgesteld¹¹³:

	Guldens	Kwartjes	Dubbeltjes	Totaal
	<i>f</i> 13.156,—	<i>f</i> 2.230,25	<i>f</i> 859,20	<i>f</i> 16.245,45
Hiervan werd achterhaald:				
Gem.Politie				
Dordrecht	<i>f</i> 2.992,—	<i>f</i> 160,—	<i>f</i> 120,40	<i>f</i> 3.272,40
Recherche				
Groningen	<i>f</i> 539,—	<i>f</i> —,—	<i>f</i> 849,20	<i>f</i> 1.388,20
Recherche				
Stadskanaal	<i>f</i> 236,—	<i>f</i> —,—	<i>f</i> 1.915,80	<i>f</i> 2.151,80
Fisc.Recherche				
Nieuwer-Amstel	<i>f</i> —,—	<i>f</i> —,—	<i>f</i> 975,30	<i>f</i> 975,30
Barnes bij				
Londen	<i>f</i> 1.400,—	<i>f</i> —,—	<i>f</i> —,—	<i>f</i> 1.400,—
Centr.Dienst voor Ec.Contr.				
Amsterdam	<i>f</i> 55,—	<i>f</i> —,—	<i>f</i> —,—	<i>f</i> 55,—
	<i>f</i> 5.222,—	<i>f</i> 160,—	<i>f</i> 3.860,70	<i>f</i> 9.242,70

¹¹¹ RM dossier 276.

¹¹² Lijst behorende bij de verklaring van 's Rijks Muntmeester d.d. 17-11-1950 nr. 3830 — RM dossier 276.

¹¹³ Rapport 's Rijks Muntmeester d.d. 29-7-1959 — RM dossier 61.

Per saldo werd uiteindelijk vermist f 12.002,75 gespecificeerd als volgt:

Wegens verwisseling van de kisten	f 1.000,—
Wegens diefstal van een kist dubbeltjes	f 4.000,—
Geconstateerde tekorten	<u>f 16.245,45</u>
	f 21.245,45
Achterhaalde tekorten	<u>f 9.242,70</u>
Verlies	f 12.002,75

Dit verlies vormt slechts een fractie van de totaal aangemunte waarde (0.0062%) en valt, gezien de destijds heersende situatie en de intensieve "handling", in feite te verwaarlozen.

Uitgaande van de in omloop gebrachte aantallen, verhoogd met de vermiste, en verminderd met de achterhaalde stukken, zouden ten hoogste de volgende aantallen munten overgebleven kunnen zijn:

767.934 stuks guldens
3.176.281 stuks kwartjes
6.389.985 stuks dubbeltjes

De werkelijke aantallen moeten om eerder uiteengezette redenen echter beduidend veel lager liggen.

Omtrent de jaartallen van de overgebleven stukken is niets bekend. De jaren 1943 en 1945 zijn zeldzaam, het dubbeltje met het muntteken D (Denver) 1944 is hoogst zeldzaam. Hiervan zijn ook vervalsingen bekend.

De teruglevering van het zilver.

Zoals eerder vermeld, bedroeg de termijn voor de teruggave van het op basis van de lend-lease overeenkomst geleende zilver vijf jaar nadat de President van de USA de vijandelijkheden voor beëindigd zou hebben verklaard. Deze verklaring werd door Harry S. Truman, President van de USA op 28 april 1952 afgegeven bij het inwerking treden van het vredesverdrag met Japan. Het aan Nederland geleverde zilver diende derhalve uiterlijk 27 april 1957 te worden teruggeven. Dit werd ook in de Annual Bullion Review 1952 gepubliceerd¹¹⁴. Behalve Nederland hadden ook Australië, Fiji-eilanden, United Kingdom, India, Ethiopië en Saudi-Arabië zilver geleend, in totaal 410.553.011 fine ounces. Nederland nam ongeveer 1/7 deel hiervan voor zijn rekening. Op 30 maart 1955 richtte het Amerikaanse Ministerie van Buitenlandse Zaken zich in een nota¹¹⁵ tot de Nederlandse Ambassadeur in Washington,

¹¹⁴ RM dossier 61.

¹¹⁵ *Muntverslag 1955*, bijlage IV.

Dr. J.M. van Royen, met de mededeling dat het zilver op 27 april 1957 diende te zijn teruggeleverd. Uit deze nota blijkt dat de Nederlandse regering bereid was terstond met de teruglevering te beginnen, mits met lager gehalte kon worden volstaan. Ze dacht ongeveer twee jaar nodig te hebben om zilver terug te leveren van het gehalte gelijk aan dat was verstrekt. De USA gingen akkoord met zilver en/of munten van een lager gehalte, echter onder een aantal voorwaarden:

- 1) De zilverbaren dienden te zijn gesmolten, geëssayeerd en gestempeld per stuk of per smelt door 's Rijks Munt, gegoten in het formaat van handelsbaren, en per stuk een gewicht van 1.100 troy ounces niet te overschrijden.
- 2) De USA behielden zich het recht van controle op het gehalte voor.
- 3) De kosten verbonden aan teruglevering tot aan de Munt te Philadelphia kwamen voor rekening van de Nederlandse regering.
- 4) Voor zover teruglevering in de vorm van munten zou plaatsvinden, zou in rekening worden gebracht één ounce fijn zilver per 1.000 ounces bruto gewicht aan munten ter dekking van smeltverliezen, en 83 \$cts. per 1.000 ounces bruto gewicht voor behandeling en opslag door de Munt der USA. De waardeberekening van het zilver zou plaatsvinden op basis van de publicaties in de "American Metal Market" op het tijdstip van teruglevering.

Het koper — voor Nederland 686.484 kg — zou door de Amerikanen worden vergoed op basis van de marktprijs, gepubliceerd in de "American Metal Market".

De Nederlandse Ambassadeur verklaarde zich 25 mei 1955 met de nota akkoord.

Behalve de voor Nederland beschikbaar gestelde hoeveelheid zilver had het Treasury Department op lend-lease basis ook zilver voor aanmuntingen voor Nederlands Indië, Suriname en Curaçao beschikbaar gesteld. Onze koloniën hadden de tegenwaarde hiervan aan het moederland vergoed onder voorwaarde dat, indien de prijs van het zilver op het moment van teruglevering zou afwijken van de betaalde prijs, verrekening van het verschil zou plaatsvinden. De verplichting tot teruglevering van het zilver aan de USA lag zodoende geheel bij Nederland. Voor de koloniën waren de volgende hoeveelheden zilver verstrekt ¹¹⁶:

Curaçao	385.037,31 troy ounces	11.976,0080 stuks
Suriname	196.762,55 troy ounces	6.210,0040 kg
Ned.Indië	7.594.571,23 troy ounces	236.217,7463 kg

¹¹⁶ Notitie d.d. 21-2-1948 voor de Thesaurier-generaal — Ministerie van Financiën BGW S 1102/649/35.

Hiervan werden de volgende munten vervaardigd:

a) Nederlandse beeldenaar (voor Suriname):

25 cts.	1943	Philadelphia	1.500.000 stuks
10 cts.	1943	Philadelphia	3.000.000 stuks

b) Nederlands Indische beeldenaar:

1/4 gld.	1945	San Fransisco	56.000.000 stuks
1/10 gld.	1945	Phil./San Fr.	120.000.000 stuks

c) Curaçaose beeldenaar:

2½ gld.	1944	Denver	200.000 stuks
1 gld.	1944	Denver	500.000 stuks
¾ gld.	1944	Denver	1.500.000 stuks
1/10 gld.	1944	Denver	1.500.000 stuks

Alle munten met het muntmeesterteken: palmboom.

Voor Nederland was 48.560.970,16 troy ounces of 1.510.416,1354 kg verstrekt. Derhalve bedroeg de totale verplichting 56.737.341,25 troy ounces of 1.764.729,8937 kg zilver.

Er was in de loop van 1946 door het Ministerie van Financiën machtiging verleend tot omsmelting van 1/3 deel van dubbeltjes en kwartjes omdat de aanmunting voor deze coupures buiten verhouding tot de ooit benodigde aantallen lagen¹¹⁷. Op grond hiervan was in 1946 een aanvang gemaakt met het omsmelten van dubbeltjes en kwartjes die kwalitatief niet aan de verwachtingen voldeden. De formele toestemming tot volledige omsmelting werd echter eerst verleend na de totstandkoming van de Muntwet 1948. Het Ministerie van Financiën stelde op 16 december 1948 dat het zeker was dat de kwartjes en dubbeltjes niet in omloop zouden worden gebracht, doch dat deze zekerheid voor wat betreft de guldens geenszins bestond¹¹⁸. Eerst in 1952 viel de beslissing zilveren guldens en rijksdaalders in een kleiner formaat dan de vooroorlogse munten in omloop te brengen, waarna aan de volledige ontmunting van de in de USA geslagen munten niets meer in de weg stond¹¹⁹.

Van het totale in de USA geslagen bedrag van f 193.500.000,— was indertijd f 2.194.000 in omloop gebracht en was door diefstal enz. f 12.002,75 verloren gegaan. Het overige is door 's Rijks Munt als volgt verwerkt:

Versmolten	1946	f	5.084.000,—
Versmolten	1947	f	17.915.125,—
Versmolten	1948	f	32.937.196,—
Versmolten	1956	f	1.640.000,—

¹¹⁷ *Muntverslag* 1947, pag. 40.

¹¹⁸ Brief d.d. 16-12-1948 aan 's Rijks Muntmeester — Ministerie van Financiën BGW S 1102/649/35.

¹¹⁹ Wijziging Muntwet 1948 d.d. 13-5-1954 Stbl. 220.

Doorgesneden guldens	f 126.082.001,—
Doorgesneden kwartjes	f 7.622.100,—
Guldens naar metaalvoorraad 's R.M.	f 5.065,—
Kwartjes in 1957 versmolten	f 2.910,25
Dubbeltjes in muntdepot opgenomen	f 5.600,—

Door 's Rijks Munt is in totaal een bedrag van f 191.293.997,25 verwerkt¹²⁰. Een gedeelte van de omgesmolten munten werd aangewend voor verkoop aan de industrie en voor de vervaardiging van munten voor Curaçao in 1947. Het betrof resp 25.000 kg¹²¹ en 3.184 kg. Ca. 4.500 kg werd voor de muntslag voor Libanon gebruikt¹²².

In juli 1954 gaf het Ministerie van Financiën de Muntmeester opdracht tot teruglevering van het zilver over te gaan¹²³. De teruglevering vond in 36 partijen plaats, de eerste op 10 juli 1954 en de laatste op 12 maart 1957 (zie bijlage D)¹²⁴. Totaal werd verscheept 2.552.096,939 kg bruto, waarvan 1.764.728,8244 kg fijn zilver en 787.368,1146 kg koper. Het totaal ligt aanzienlijk hoger dan het restant van het Amerikaanse geld, omdat ook de in omloop gebrachte munten en de aanmuntingen voor Curaçao enz. moesten worden vergoed. Hiervoor zijn kennelijk in het muntdepot aanwezige guldens uit de periode 1920-1940 gebruikt. Het teruggeleverde koper werd door de USA Mint na aftrek van diverse kosten vergoed tot een bedrag van \$ 609.471,62.

Bij de ontmunting constateerde 's Rijks Munt bij vergelijking van de wettelijke en de werkelijke gewichten dat de guldens te zwaar en de kwartjes en dubbeltjes te licht zijn geweest, doch zeer aanzienlijk binnen de wettelijke ruimte zijn gebleven¹²⁵. Ook werden bij de ontmunting gehalteverschillen vastgesteld. Hiertoe vergeleek men bij 's Rijks Munt de fijn zilverinhoud met die van munten geslagen volgens de wettelijke gehalten. Het bleek dat het gehalte van de guldens en kwartjes te laag en dat van de dubbeltjes te hoog is geweest. De afwijking lag ook hier aanzienlijk binnen de wettelijke ruimte.

¹²⁰ Rapport 's Rijks Muntmeester d.d. 29-7-1959 a.w. — deel afwikkeling USA zilver — RM dossier 61.

¹²¹ Notitie d.d. 21-2-1948 voor de Thesaurier-generaal — Ministerie van Financiën BGW S 1102/649/35 a.w.

¹²² *De Beeldenaar* 15 (1991), pag. 290.

¹²³ Brief Ministerie van Financiën Generale Thesaurie, Directie Binnenlands Geldwezen d.d. 6-7-1954 nr. G 1014.

¹²⁴ Rapport 's Rijks Muntmeester d.d. 29-7-1959, bijlage IV specificatie verzendingen — RM dossier 61.

¹²⁵ Rapport 's Rijks Muntmeester d.d. 29-7-1959, bijlage IVB specificatie verzendingen — RM dossier 61.

Het Department of State te Washington schreef op 6 mei 1959 aan de Nederlandse Ambassadeur aldaar, dat de afwikkeling van de lend-lease overeenkomst naar genoegen was geschied¹²⁶.

De eerste kennismaking van Van Hengel met de in de USA geslagen munten had plaatsgevonden op 31 mei 1945; zijn eindrapport dateert van 29 juli 1959. De afwikkeling had dus meer dan veertien jaren in beslag genomen.

Epiloog.

Ondanks de waarschuwingen van de Amerikanen heeft de Nederlandse regering gemeend haar plannen met betrekking tot nieuwe aanmuntingen in de USA volledig te moeten doorzetten. Dit ambitieuze aanmuntingsprogramma werd grotendeels uit prestige-overwegingen opgesteld. Behalve wat betreft de geplande aanmaak van rijksdaalders, is de regering in haar opzet geslaagd. De aangemaakte aantallen waren exorbitant hoog; de 132 miljoen kwartjes en de 300 miljoen dubbeltjes vormden vrijwel het dubbele van de normale circulatie¹²⁷.

Direkt nadat een klein deel van de munten in omloop was gebracht trad, zoals de Amerikanen hadden voorspeld, de Wet van Gresham in werking. De nieuwe munten verdwenen snel uit de circulatie, de oude zilveren bleven opgepot en de oude zinken bleven in gebruik. Het bezwaar van de Amerikanen tegen het gebruik van zilver voor dubbeltjes en kwartjes bleek eveneens juist. Ook de Muntcommissie 1945 kwam reeds spoedig tot de conclusie dat het beter was voor deze kleine muntjes nikkel te gebruiken.

Het transport van deze grote partij munten is met veel problemen gepaard gegaan. Afgezien van het gevaar van verloren gaan door oorlogshandelingen, werd op schaarse scheepsruimte nodeloos beslag gelegd. Ook het gevaar van roofovervallen en diefstallen was geenszins denkbeeldig, al is dat in de praktijk zeer beperkt gebleven. Bovendien was het herhaaldelijk laden, overladen en lossen bijzonder arbeidsintensief. De afwikkeling in Nederland heeft vooral 's Rijks Munt veel werk bezorgd en bracht bovendien grote administratieve rompslomp met zich mee. Het is een belangrijke verdienste van 's Rijks Muntmeester, Dr. Van Hengel, en zijn medewerkers geweest het geheel tot een goed en aanvaardbaar einde te hebben gebracht.

De Amerikanen toonden zich in alle opzichten zeer coulant. Het zilver werd renteloos geleend en de order tegen kostprijs uitgevoerd. Met teruggave van

¹²⁶ Rapport 's Rijks Muntmeester d.d. 29-7-1959, bijlage V — bijlage IV specificatie verzendingen — RM dossier 61.

¹²⁷ Brief d.d. 5-11-1945 van 's Rijks Muntmeester aan de Nederlandse Ambassade te Washington — RM dossier 46.

het zilver kon worden gewacht tot 1957 en bovendien kon dit — in afwijking van de oorspronkelijke overeenkomst — plaatsvinden in de vorm van baren en doorgeknijpte munten in diverse gehalten.

Nederland verkreeg een exorbitante hoeveelheid munten, waarvan de kwaliteit niet fraai mocht worden genoemd. Maar de Amerikanen hadden ook hiervoor van tevoren gewaarschuwd. In 1979 becijferde de Algemene Rekenkamer het nadelig saldo op tenminste f 6.000.000,—¹²⁸. Het was de Nederlandse belastingbetaler die uiteindelijk voor de kosten van dit prestigeproject kon opdraaien, terwijl al het werk voor niets was geweest. Het was geld dat geld kostte!

Begin augustus 1945 slaagde ik er in in Rotterdam mijn eerste naoorlogse fotorolletje te bemachtigen en ontving ik tot mijn verwondering bij het wisselgeld een zilveren kwartje. Bevreesd dat de winkelier het terug zou vragen liet ik het snel in mijn zak verdwijnen. Toen ik thuis gekomen het muntje eens beter bekeek steeg mijn verwondering nog meer omdat dit kwartje het jaartal 1944 en de voor mij onbegrijpelijke letter P droeg. De directeur van het Postagentschap in de buurt waar ik woonde had er geen verklaring voor en de directeur van "onze" Spaarbank evenmin. Mijn relaties met andere financiële instellingen waren in die tijd nog niet zodanig, dat ik er een voet op de stoep durfde te zetten.

Nu wilde het toeval dat mijn toenmalige patroon in de week daarop bezoek kreeg van een bevriende relatie uit 's-Hertogenbosch. Het was diens eerste bezoek aan het westen des lands na de Duitse capitulatie en er viel natuurlijk over en weer veel bij te praten. Zo wist onze bezoeker te vertellen dat geallieerde militairen in Brabant enige tijd met zilvergeld hadden betaald. Er bestonden rijksdaalders (sic!) — die hij nooit had gezien — guldens, kwartjes en dubbeltjes, die volgens hem allemaal in Engeland waren gemaakt. Er was vooral in Eindhoven mee betaald maar ook onze bezoeker had in 's-Hertogenbosch wel wat zilvergeld ontvangen, dat hij trouw had bewaard. Hij beloofde bij een volgend bezoek een paar dubbele munten voor mij mee te zullen brengen. En hij hield woord, want toen hij veertien dagen later weer kwam kreeg ik een gulden, twee kwartjes en één dubbeltje, met de voor mij mysterieuze P, waarvan ik eerst jaren later de betekenis ontdekte. Ik heb de

¹²⁸ Dr. L. de Jong, *Het Koninkrijk der Nederlanden in de Tweede Wereldoorlog*, dl. 9B pag. 1259.

vijf muntjes nog altijd, maar mijn verzameling is, wat de voor Nederland in de USA geslagen stukken betreft, tot dit vijftal beperkt gebleven.

*
* * *

Met dank aan de heren G.J.Lamfers van het Ministerie van Financiën te 's-Gravenhage en A.A.J. Scheffers, conservator van het Museum van 's Rijks Munt te Utrecht voor de bereidwillige beschikbaarstelling van diverse gegevens en foto's. Voorts gaat mijn dank in het bijzonder uit naar Prof.dr. H. Enno van Gelder, die de moeite nam het manuscript zorgvuldig door te lezen en mij een aantal waardevolle opmerkingen toezond, die even zovele verbeteringen bleken. Zonder de gewaardeerde hulp van deze heren zou het mij niet mogelijk zijn geweest dit artikel samen te stellen.

Summary

Coins struck by order of the Dutch government in the USA. This prize-winning essay, written for a competition held in 1991 on the occasion of the centenary of the Royal Dutch Numismatic Society, presents a detailed record of the circumstances around the production of coins struck in the USA by order of the Dutch government in London, in the years 1944-1945, for circulation in the Netherlands after the liberation from the German occupation. The following aspects are discussed: the decision process in London, the production in three American mints, the transport of the coins to England and the storage there, the fiasco of the issue of part of the coins in the liberated Southern provinces of the Netherlands, the transport of the rest of the coins from England to the Netherlands, and the demonetization of the major part of the emission in the years 1945-1959.

The author concludes that the decision to strike silver coins to the value of nearly 200 million guilders was an improper one, which led to considerable unnecessary expenditure.

Bijlage A

Fabricagekosten.

Het totaal van de fabricagekosten (excl. het op lend-lease basis verkregen zilver) bedroeg \$ 2.265.847,98 en was als volgt samengesteld:

Guldens

jan. '44 2.000.000 st. à \$ 8,22 per 1.000 st.	\$ 16.440,—
febr. '44 47.000.000 st. à \$ 8,32 per 1.000 st.	\$ 391.040,—
sept. '44 81.500.000 st. à \$ 8,75 per 1.000 st.	\$ 713.125,—
805.568,7 lbs. koper à 12,05 cts.	\$ 97.071,05
26.100 kisten à \$ 1,— p.st.	\$ 26.100,00
Stempelkosten	\$ 400,—
130.500.000 st. in 26.100 kisten	\$ 1.244.176,05

Kwartjes

24.536.000 st. à \$ 3,42 per 1.000 st.	\$ 83.913,12
107.464.000 st. à \$ 3,26 per 1.000 st.	\$ 350.332,64
374.530,2 lbs. koper à 12,05 cts.	\$ 45.130,88
8.634 kisten à \$ 1,— p.st.	\$ 8.634,—
Stempelkosten	\$ 100,—
132.000.000 st. in 8.634 kisten	\$ 488.110,64

Dubbeltjes

24.700.000 st. à \$ 1,73 per 1.000 st.	\$ 42.731,—
95.300.000 st. à \$ 1,57 per 1.000 st.	\$ 149.621,—
S.Franc. 64.040.000 st. à \$ 1,62 per 1.000 st.	\$ 103.744,80
Denver 25.400.000 st. à \$ 1,56 per 1.000 st.	\$ 39.624,—
90.560.000 st. à \$ 1,65 per 1.000 st.	\$ 149.424,—
233.959,6 lbs. koper à 12,05 cts.	\$ 28.192,13
71.156,7 lbs. koper à 12,505 cts.	\$ 8.898,15
28.222,7 lbs. koper à 12,31 cts.	\$ 3.474,21
7.752 kisten à \$ 1,— p.st.	\$ 7.752,—
Stempelkosten	\$ 100,—
300.000.000 st. in 7.752 kisten	\$ 533.561,29

Totaalgewicht zilver: 48.560.970,16 troy ounces = 1.510.416,14 kg

Totaalgewicht koper: 1.513.437,9 lbs. = 686.483,3 kg

Bijlage B

Verscheppingen van de USA naar Engeland

Eerste programma

Datum connos- sement	Naam schip	Aantal kisten	Inhoud miljoen stuks			Bestemmings- haven
			f 1,—	f 0,25	f 0,10	
26- 1-44	Cunard White Star 31	900	—	12	6	Liverpool
10- 2-44	Cunard White Star 802	700	0,75	—	22	Liverpool
10- 2-44	Cunard White Star 806	1.000	1,25	12	—	Liverpool
25- 2-44	Cunard White Star 801	2.300	6	11,2	16	Liverpool
25- 2-44	Furness Vessel 813	1.000	3,5	4,8	—	Cardiff
28- 2-44	Furness Vessel 812	500	0,815	—	13,48	Cardiff
7- 3-44	Furness Vessel 815	500	2,5	—	—	Cardiff
14- 3-44	Curaçao	1.125	3,69	—	15,48	Cardiff
29- 3-44	Reinholt	2.000	7,5	—	20	Liverpool
3- 4-44	Port Mc. Quarie	1.450	6,5	—	6	Liverpool
23- 4-44	Durham	2.526	10	—	21,04	Liverpool
9- 5-44	Northumberland	<u>1.299</u>	6,495	—	—	Liverpool
		15.300				

Tweede en derde programma

Datum connos- sement	Naam schip	Aantal kisten	Inhoud miljoen stuks			Bestemmings- haven
			f 1,—	f 0,25	f 0,10	
10- 8-44	Cunard 886	2.000	10	—	—	Liverpool
24- 8-44	Furness 891	500	2,5	—	—	Cardiff
25- 8-44	Furness 892	500	2,5	—	—	Cardiff
7- 9-44	Cunard 898	1.000	5	—	—	Liverpool
18- 9-44	Suffolk	1.000	5	—	—	Liverpool
eind sept.	CWS Irving Babbit 2	701	—	—	28,04	Liverpool (ex San Francisco)
5-10-44	Cunard 906	1.000	5	—	—	Liverpool
11-10-44	Furness 911	1.000	5	—	—	Cardiff
4-11-44	Paul Bunyan	450	—	—	18	Liverpool (ex San Francisco)

28-10-44	California Express	1.000	5	—	—	Liverpool
8-11-44	Delftdijk	1.000	5	—	—	Liverpool
20-11-44	Samuel Bakker	1.000	5	—	—	Liverpool
4-12-44	Chas. I Mc. Mary	450	—	—	12	Liverpool (ex San Francisco)
29-11-44	Cunard 926	1.000	5	—	—	Liverpool
20- 2-45	Edam	1.000	5	—	—	Liverpool
2- 3-45	Brimanger	1.000	5	—	—	Liverpool
13- 3-45	Emma Bakker	1.000	5	—	—	Liverpool
12- 3-45	Margarethe Bakker	1.000	5	—	—	Liverpool
23- 3-45	Arthur R. Lewis	635	—	—	25,4	Liverpool (ex Denver)
16- 3-45	Curaçao	1.000	1,5	10,5	—	Liverpool
20- 3-45	Minerva	1.000	5	—	—	Hull
23- 3-45	Trondanger	1.000	—	15	—	Liverpool
28- 3-45	Sophocles	1.000	—	12,5	5,976	Liverpool
11- 4-45	Villanger	1.000	—	—	36	Liverpool
5- 4-45	Bahia	1.000	—	—	35,984	Cardiff
23- 4-45	Samuel Bakker	1.950	—	24	12,6	Liverpool
30- 4-45	Washington Express	1.000	—	15	—	Liverpool
4- 5-45	Margarethe Bakker	<u>1.000</u>	—	15	—	Liverpool
27.186						

Totaal van de drie programma's: 42.486 kisten

Bijlage C

Uit: Overzicht Staf Militair Gezag

Sectie V, Financiën, 11 december 1945.

Overzicht verscheppingen van Engeland naar Nederland

Naam schip		Aantal kisten			
		Guldens	Kwartjes	Dubbeltjes	
Oranjepolder	: 27- 7-45	1.044	874	698	
Patria	: 31- 7-45	744	372	930	
Amstelstroom	: 2- 8-45	1.302	558	372	
Patria	: 13- 8-45	323	744	49	
Patria	: 25- 8-45	930	—	186	
Amstelstroom	: 31- 8-45	2.046	186	—	
Amazone	: 3- 9-45	1.346	95	47	
Prinses Margriet	: 4- 8-45	372	186	186	
Oranjepolder	: 13- 8-45	1.302	1.860	744	
Libra	: 17- 8-45	372	286	372	
Prinses Margriet	: 17- 8-45	744	186	—	
Mallard	: 21- 8-45	1.116	372	186	
Actinia	: 24- 8-45	864	—	186	
Oranjepolder	: 29- 8-45	2.232	372	186	
Borneo	: 5- 9-45	478	190	773	
Oosterhaven	}	9.707	735	2.103	
Westerhaven					
Zuiderhaven					
Totaal volgens Londen:		24.922	7.016	7.018	Totaal: 38.956 kisten
Totaal volgens Depots:		24.948	7.000	7.006	Totaal: 38.954 kisten

*Bijlage D**Specificatie terugleveringen lend-lease zilver aan de USA*

Datum	Verzonden per s.s.	Partij nr.	Bruto gewicht kg	Fijn zilver kg	Koper kg
A. Zilverbaren 640/1.000 (gemaakt uit kwartjes en dubbeltjes)					
10- 7-54	Aardijk	1	84.959,877	54.429,4432	30.530,4338
2- 8-54	Averdijk	2	99.803,059	63.953,3771	35.849,6819
21- 8-54	Amsteldijk	3	139.894,660	89.473,0232	50.421,6368
3- 6-55	Aalsdijk	8	139.693,758	89.521,5353	50.172,2227
17- 6-55	Abbedijk	9	108.148,300	69.342,3167	38.805,9833
20-12-56	Westerdam	31	45.368,898	28.925,2852	16.443,6128
6- 2-57	Schiedijk	32	95.100,712	60.738,8681	34.361,8439
12- 3-57	American Angler	33	87.299,295	55.813,8133	31.485,4817
			<u>800.268,559</u>	<u>512.197,6621</u>	<u>288.070,8969</u>
B. Zilverbaren 720/1.000 (gemaakt uit guldens)					
25- 8-56	Sloterdijk	29	86.750,640	62.428,2226	24.322,4174
11-10-56	Sloterdijk	30	63.697,571	45.844,4057	17.853,1653
17-10-58	Sloterdijk	34	60.387,826	43.468,7532	16.919,0728
24-10-58	Sommelsdijk	35	61.442,722	44.225,7748	17.216,9472
1-11-58	Appingedijk	36	65.349,621	47.028,0060	18.321,6150
			<u>337.628,380</u>	<u>242.995,1623</u>	<u>94.633,2177</u>
C. Doorgesneden kwartjes (640/1.000)					
17- 9-54	Averdijk	4	78.000,000	49.920,0000	28.080,0000
1-10-54	Appingedijk	5	30.600,000	19.584,0000	11.016,0000
			<u>108.600,000</u>	<u>69.504,0000</u>	<u>39.096,0000</u>
D. Doorgesneden guldens (720/1.000)					
22-10-54	Aardijk	6	60.000,000	43.200,0000	16.800,0000
4-11-54	Averdijk	7	40.000,000	28.800,0000	11.200,0000
15- 7-55	Averdijk	10	50.000,000	36.000,0000	14.000,0000
1- 8-55	Arkeldijk	11	50.000,000	36.000,0000	14.000,0000
27- 8-55	Arenddijk	12	85.000,000	61.200,0000	23.800,0000
10- 9-55	Aalsdijk	13	50.000,000	36.000,0000	14.000,0000
24- 9-55	Arkeldijk	14	60.000,000	43.200,0000	16.800,0000
7- 1-55	Amsteldijk	15	50.000,000	36.000,0000	14.000,0000

21-10-55 Arenddijk	16	65.000,000	46.800,0000	18.200,0000
4-11-55 Sommelsdijk	17	60.000,000	43.200,0000	16.800,0000
25-11-55 Amsteldijk	18	37.500,000	27.000,0000	10.500,0000
5- 1-56 Blommersdijk	19	50.000,000	36.000,0000	14.000,0000
20- 1-56 Schiedijk	20	75.000,000	54.000,0000	21.000,0000
7- 2-56 Aalsdijk	21	67.500,000	48.600,0000	18.900,0000
10- 2-56 Sommelsdijk	22	50.000,000	36.000,0000	14.000,0000
28- 2-56 Arnedijk	23	80.000,000	57.600,0000	22.400,0000
9- 3-56 Kinderdijk	24	80.000,000	57.600,0000	22.400,0000
30- 3-56 Sloterdijk	25	110.000,000	79.200,0000	30.800,0000
20- 4-56 Arnedijk	26	100.000,000	72.000,0000	28.000,0000
9- 5-56 Schiedijk	27	50.000,000	36.000,0000	14.000,0000
6- 6-56 Soestdijk	28	<u>35.600,000</u>	<u>25.632,0000</u>	<u>9.968,0000</u>
		1.305.600,000	940.032,0000	365.568,0000